

DEPREM ve BENZERİ FELÂKET DURUMLARINDA MEDENÎ USÛL HUKUKU SORUNLARI HAKKINDA DEĞERLENDİRMELER

THOUGHTS ON CIVIL PROCEDURAL ASPECTS OF EARTHQUAKES AND OTHER NATURAL DISASTERS

Muhammet ÖZEKES*
Efe DIRENİSA**

Özet: Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen depremler, maalesef büyük bir yıkım ve can kaybına yol açmıştır. Hukuk yargılaması açısından bakıldığında, bu can ve mal kayıpları ile ilgili pek çok uyuşmazlık öngörülebilir bir gelecekte yargı organlarını meşgul edecektir. Bunun yanı sıra böyle felâket durumunda yargı organları da hukuken ve fiilen birçok engelle karşılaşmakta, hatta görev yapamaz hâle gelebilmektedirler. Bilgiye dayalı, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun içeriğine uygun, bilinçli, doğru ve süratli bir yargı uygulaması geliştirilebilirse, yargı bu depremden enkazda kalmadan çıkabilir. Bu kapsamda medenî usûl hukukunun sosyal adaleti de sağlamaya yönelik olduğu gözetilerek medenî usûl hukuku hükümlerinin sosyal devlet ilkesi ışığında yorumlanması ve uygulanması gerekmektedir. Adalet hizmetinin devamlılığının sağlanması için, felâket nedeniyle fiilen işleyemez hâle gelen mahkemeler bakımından, görev ve yetki kuralları kapsamında Hakimler Savcılar Kurulu tarafından gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Adli yardım talepleri, kurumun amacı gözetilerek hassas bir şekilde değerlendirilmelidir. Baroların da adli yardım hizmetine ağırlık vermesi gerekir. Ortaya çıkacak uyuşmazlıklarda delil toplanması ve saklanması sorununun önüne geçilebilmesi için avukatların delil toplama yetkisinin geniş yorumlanması ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 293. maddesinde düzenlenen uzman görüşü kurumundan seri ve pratik bir yöntemle yararlanılması gerekmektedir. İspat yükü ile delil ikame yükü arasında ayırım doğru bir şekilde yapılarak, vakıaların ispatı bakımından ortaya konulması gereken bilgi ve belgelerin somut deprem örneğinde olduğu gibi davalıda bulunduğu gözetilmeli ve bunların sunulamaması durumunda davalı aleyhine karar verilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Vakıaların ispatında ispat ölçüsü bakımından felâket durumlarında ortaya çıkan fiilî karinelere, emare ispatı ve ilk görünüş ispatından faydalanılması zorunludur.

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Anabilim Dalı, muhammet.ozekes@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9689-1693

** Doç. Dr., Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Anabilim Dalı, direnisa@tau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2220-9468, Makalenin Gönderim Tarihi: 25.02.2023, Kabul Tarihi: 10.03.2023

Anahtar Kelimeler: Medenî Usûl Hukuku, Deprem, Felâket, Delil Tespiti, Adlî Yardım

Abstract: The earthquakes that took place on February 6, 2023 in Kahramanmaraş unfortunately caused great destruction and loss of life. In regard to civil proceedings, this means that these loss of life and property will keep the judicial organs occupied in the foreseeable future in form of many disputes. In addition to this, in the event of such a disaster, the judicial organs are faced with many obstacles, both legally and de facto, and they may even become incapacitated. If a conscious, accurate and speedy judicial practice can be developed in accordance with the Turkish Code of Civil Procedure, the judiciary can come out of this earthquake without being left in the rubble. In this context, considering that the civil procedure law also aims to provide social justice, the provisions of the civil procedure law should be interpreted and applied in the light of the social state principle. In order to ensure the continuity of the justice service, the Council of Judges and Prosecutors should transfer proceedings in the courts that have become ineffective due to the disaster to other courts. In order to prevent the problem of collecting and storing evidence in disputes that may arise, the power of attorneys to collect evidence should be interpreted broadly and the expert opinion institution should be utilized as a quick and practical method of evidence collection as foreseen in Article 293 of the Code of Civil Procedure. By making a correct distinction between the burden of proof and the burden of substituting evidence, it should be considered that the information and documents that need to be revealed in terms of proof of facts are available to the defendant, as in the concrete earthquake example, and it should not be forgotten that a decision should be made against the defendant in case these cannot be presented. In the proof of the facts, it is obligatory to benefit from presumption of fact, circumstantial evidence and prima facie evidence, which arise in disaster situations in terms of the extent of proof.

Keywords: Civil Procedure Law, Earthquake, Natural Disaster, Precautionary Taking of Evidence, Legal Aid

GİRİŞ

Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen deprem, daha doğrusu depremler silsilesi maalesef büyük bir yıkım ve can kaybına yol açmıştır. Bu felâket karşısında tüm Ülke teyakkuza geçerek, farklı Ülkelerden de gelen desteklerle bu felâketin etkilerini mümkün olduğunca ortadan kaldırma çabasına girmiştir. Bu tür felâketlerin başta insanî, sosyal, ekonomik, kültürel ve diğer yönleri yanında, önemli ölçüde hukukî yönü de bulunmaktadır. Birçok konuda olduğu gibi maalesef bu konuda da hukukî alt yapı bakımın-

dan ciddi bir hazırlık ve önceden tedbir mevcut değildir. Örneğin, fevkalâde hâllerde, felâket durumlarında adlî işlemlerin nasıl yürütüleceği, yargı mekanizmasının nasıl çalışacağı, sürelerin akıbetinin ne olacağı gibi konularda çerçeve bir düzenlememiz bulunmamaktadır; her seferinde yeniden bu telaşa düşülmekte, çoğu kez de istenen sonuç ortaya çıkmamaktadır.

Her ne kadar deprem, sel, yangın vb. bir afetse de bu afet üzerine felâket, aslında depremin sonrasında ve depremin sonucu olarak ortaya çıkan bir durumdur. Deprem sonucunda ortaya çıkan felâket bakımından, bir sorumludan değil; “sorumlular” ve “sorunlar zinciri”nden bahsedilmesi gerekir. Konunun ceza hukuku, idare hukuku ve özel hukuk üzere farklı hukukî boyutları mevcuttur. Sorumlular zincirinde, yörenin imar planlamasını yapanlar, yapı ruhsatı verenler, imalat aşamasında müteahhitler, denetim yapanlar, yapıda sonradan tadilat yapmak suretiyle yapıya zarar vermiş kişiler yer alır.

Hatta bu konuda Devletin genel bir sorumluluğundan bahsetmek de mümkündür. Sadece yapım süreci değil, afet öncesi hazırlık ve afet sonrası zararın azaltılmasına ilişkin zaman dilimindeki durum da sorgulanmalıdır. Bu kapsamda doğaldır ki sürece dâhil olan kamu görevlilerinin de sorumluluğu söz konusudur. Ancak belirtmek gerekir ki 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun, kamu görevlilerinin yargılanmasına ilişkin olarak soruşturma izninin verilmesini öngörmüştür. Dolayısıyla kamu görevlileri hakkında soruşturma izni verilmedikçe, savcılığın soruşturma açması mümkün değildir. Soruşturma izni verildiği takdirde bu karara karşı itiraz hakkı mevcuttur (4483 sayılı Kanun m. 9). Keza soruşturma yapılmaması yönündeki karara karşı da zarar gördüğü iddiasında olan kişilerin itiraz hakkı vardır (4483 sayılı Kanun m. 9). Ancak belirtmek gerekir ki uygulamada, soruşturma izni oldukça zor verilmektedir. Bu nedenle sorumlu olan kamu görevlilerinin yargılanabilmesinin önünde önemli bir engel mevcuttur. Verilen soruşturma izinleri bu nedenle sayı itibarıyla yetersizdir. Ülkemizde imar, 1959 yılından itibaren zaman zaman imar barışı adıyla da uygulanan imar afları, kaçak yapılaşmayı maalesef doğrudan ya da dolaylı olarak adeta tahrik ve teşvik etmiştir. Öte yandan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’un yürürlüğe konulması, bu Kanun’un amacına ulaşabilmesi için, imar affının söz konusu olmaması da ge-

rekir. Zira anılan Kanun'un amacı, imar aflarıyla bağdaşmamaktadır. Bu durum göstermektedir ki sorun sadece bir bina ve imar sorununun ötesinde anlayış ve yaklaşım, farklı açılardan rant sorunudur.

Doğal afetlerin gerçekleştiği bir ülke olarak, Devletin yaşam hakkını ve mülkiyet hakkını koruma altına alma noktasında pozitif yükümlülükleri mevcuttur. Denetimlerin yapılması ve gerekli tedbirlerin alınması bakımından devletin yaşam hakkının ihlâlini önlemeye yönelik pozitif yükümlülüğü vardır. Kanaatimizce, yukarıda bir kısma yer verilen ihlâller ve ihmaller zinciri ve ortaya çıkan bu sonuç, Devletin bu koruma yükümlülüğünü yerine getirmemesi yönünden bir insan hakkı ve anayasal sorun olarak da karşımızda durmaktadır.

Türk Ceza Kanunu'nun 170. maddesinde bina çökmesini de kapsayan genel güvenliği taksirle tehlikeye düşürme suçu, şikâyete tâbi suçlar arasında yer almadığından, savcılık tarafından res'en soruşturulur, bu suçlara dair herhangi bir şikâyet süresi yoktur. Diğer taraftan bina çökme durumunda ölüm ya da yaralanma söz konusu olduğu takdirde, taksirle adam öldürme ve özellikle olası kast ile bilinçli taksirin varlığı gündeme gelecektir. Deprem neticesinde âdetâ göz göre göre (bile bile) bina çömuşse, artık burada, asgarî olarak bilinçli taksirin varlığı kabul edilmelidir. Keza aynı durumda olası kastın mevcudiyeti de değerlendirilmelidir. Son yaşanan deprem bakımından, Dünyanın en yıkıcı depremlerinin olduğu bölgelerden birisi söz konusu olup, bu bölgede yer alan Hatay, Adıyaman, Kahramanmaraş İllerinin, depremsellik dikkate alındığında, afet açısından öngörülebilirliğin çok yüksek seviyede olduğu illerimizdir. Bu nedenle burada ölümlerin ve yaralanmaların yaşandığı bina çökme hâllerinde, olası kastın mevcut olduğu sonucuna varılmalıdır. Zira sağlam olmayan binaların yıkılabileceği açıkça öngörülebilmektedir.

Hukukta kusur temel bir kavramdır. Çok genel olarak kusur, hukuk düzeninin kabul etmediği, hukukun ve ahlâkın kınadığı, hukuka uygun olmayan, davranış ve davranış noksanlığıdır. Kusur, ceza hukukundan özel hukuka kadar sorumluluğun temel hareket noktasıdır. Asıl olan kusurdur, kusursuz sorumluluk istisnaîdir. Kusur, bilinçli şekilde açıkça kast şeklinde ortaya çıkabileceği gibi, kişinin sonucunu öngörebileceği ihmal olarak karşımıza çıkabilir. Bu son deprem

felâketinde yukarıda açıklanan durum göstermektedir ki ortada birçok açıdan kasttan ihmale kadar farklı derecelerde kusur söz konusudur. Kusur ise sorumluluk doğuracaktır.

Keza bu süreçte en önemli sorunlardan biri de açılması muhtemel hukuk davaları, ortaya çıkacak özel hukuk kaynaklı uyuşmazlıklar ve yargılamalardır. Bu yargılamalarda da özel bir düzenleme yoksa, şüphesiz genel yargılama kuralları uygulanacaktır. Ancak olayın ve bu olaydan kaynaklanan vakıaların özelliği, ister istemez yargılamada da kendini gösterecektir. Yani genel yargılama kuralları uygulansa da bunların olayın özelliğinden kaynaklanan yansımaları ve uygulamaları olacaktır. Çünkü, yargılama konusu hayat olayının ortaya çıkardığı uyuşmazlığa esas vakıalar, bunu gerekli hatta zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple, deprem ve diğer felâket hâllerinde bazı temel yargılama hukuku kurallarına ve sorunlarına özellikle dikkat edilmeli, daha rafine şekilde titizlikle değerlendirilmelidir. Deyim yerindeyse düz bir mantık ve uygulama ile sıradan normal bir dava ve uyuşmazlık gibi bu konuların ele alınması düşünülemez. Şüphesiz zorlama birtakım yorumlarla usûl ilke ve kurallarının dışına çıkılamaz; ancak bu olayın özelliğini de dikkate almamak anlamına gelmemelidir. Bazı usûlî kuramlar ilk başta düşünüldüğü kadar basit ve doğrudan uygulanacak nitelikte olmayabilir. Bu sorunlar içinde ispat, deliller, bunların tespiti ağırlıklı mesele teşkil etmektedir. Ancak bunun dışında da birçok yargılama sorunu ortaya çıkacaktır. Böyle bir felâket durumunda yargı organları da hukuken ve fiilen birçok engelle karşılaşmakta, hatta görev yapamaz hâle gelebilmektedirler.

Esasen 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) ve usûl kuralları, ortaya çıkan sorunların çözümüne kapı açacak, yol gösterecek, hak kayıplarının önüne geçecek bir potansiyele sahiptir. Bilgiye dayalı, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun içeriğine uygun, bilinçli, doğru ve süratli bir yargı uygulaması geliştirilebilirse, yargı bu depremden enkazda kalmadan çıkabilir. Çünkü, bu konudaki yargısal sorunların önemli ölçüde çaresi vardır. Aksi hâlde, yargının kendisi de ikinci bir mağduriyet alanı oluşturacak, bir de yargı üzerinden hak kayıpları doğacaktır. En büyük endişemiz, bugüne kadar bazı temel kavram ve kurumların doğru uygulanmaması yönündeki ısrarın inatla sürdürülmesidir.

Bu davalarda yargı makamları, özellikle içtihat yerleri olan bölge adliye mahkemeleri ve Yargıtay, usûl kurallarını bilinçli ve doğru şekilde uygularsa, hiçbir sorumlunun delilleri yok ederek, ortadan kaldırmak, karartarak hukukî sonuçlardan kurtulması mümkün değildir. Bu durumda mağdurlar da gereksiz usûl güçlüklerle karşılaşmayacaktır. Zira, özellikle farklı açılardan yargılama ve usûl imkânlarını genişleten, sosyal usûl anlayışının yansımalarını taşıyan 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, bu konuda birçok imkân sunmaktadır. Hatta şu anda mağdurlar yerine, bilakis asıl sorumlu kamu kurumları (belediye, bakanlıklar, idarî birimler vb.) ve görevlilerinin, binaları yapan müteahhitlerin, sorumlu mimar ve mühendislerin, yapı denetim firmalarının ve bu şekilde binalara izin veren, yapan, denetleyen, yani bu konuda aslî sorumlu olanların delillerin muhafazasına çaba göstermesi gerekir. Bu delillerin yokluğu, özel hukuk ve medenî yargı çerçevesinde mağdurların değil, daha çok onların aleyhine işleyecektir. Bu belirttiğimiz kapsam ve imkânlar çerçevesinde, usûl hukukunu, sorumlu olmayanları sorumlu hâle getirecek veya adil yargılanmayı tahrir edecek, yeni mağduriyetler oluşturacak bir araç hâline de getirmekle birlikte, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun birçok hükmünde karşımıza çıkan sosyal usûl anlayışı ya da usûl kurallarının özel görünümleri bu yargılamalarda tam anlamıyla hayat bulacak niteliktedir. Şüphesiz bu söylediklerimiz medenî yargılama için geçerli olup ceza yargısı ve idarî yargı bakımından başka sorunlar ve onlara yönelik çözümler söz konusudur.

Aşağıda üzerinde durulacak hususların bir kısmı belirli özel düzenlemeleri gerektirse de önemli kısmı özel bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmayan, zaten usûl kuralları arasında yer alan, sadece bunların doğru bilinip uygulanmasıyla ortaya konulabilecek çözümlerdir. Bunun için olağanüstü düzenlemelere ya da usûl kurallarının dışına çıkmaya, kurumları zorlamaya da ihtiyaç yoktur. Bu çalışmada, o bilgileri de dahil ederek daha geniş kapsamda, sistematik ve akademik şekilde konuyla ilgili durumu, sorunları ve bunlara ilişkin çözüm ve önerilerimizi ortaya koymaya, konuyla ilgili olarak usûl hukuku kapsamında bir çerçeve çizmeye çalışacağız.¹

¹ Bu çalışmanın yazarlarından Özeker tarafından, daha önce Lexpera blogda "Depremle İlgili Hukuk Davalarında Temel Usûl Sorunlarına İlişkin Tespit ve Öneriler" şeklinde önceliği bilgilendirme olan bir paylaşım yapılmıştır (<<https://>

A. DEPREM SEBEBİYLE ORTAYA ÇIKAN SORUNUN ADALETE ERİŞİM, ADİL YARGILANMA HAKKI İLE İLİŞKİSİ VE BİREYSEL BAŞVURU POTANSİYELİ

Yukarıda yapılan tüm açıklamalar, temelini AY m. 36'da bulan hak arama özgürlüğü, bu kapsamda etkin hukukî koruma, adalete erişim ve adil yargılanma hakkıyla doğrudan ilgilidir. Deprem sebebiyle bu haklarının özel bir uygulama alanı karşımıza çıkacaktır. Keza yaşam hakkı, mülkiyet hakkı, sosyal devlet, hukuk devleti, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı gibi konulara ilişkin Devletin yükümlükleri sık sık karşımıza çıkacak temel haklar kapsamındadır.

Şu andaki usûl kuralları, sağlıklı, bilinçli, doğru, kavram, kurum ve kavramlarıyla gereği gibi uygulanırsa, gereksiz ve yersiz işlemlerle yargı oyalanmazsa, buna izin verilmezse, yargı organizasyonu doğru örgütlenir, ehliyetli, bilgili, tecrübeli yargı görevlileriyle bu davalar görülür, bu konuda gerekli eğitimler hızlı ve etkin verilerek sorunlu noktalar tespit edilirse, bir iki yıl içinde kararlar verilerek en azından mağdurlar yargıda hak kaybına uğramadan sorunların çözümü ve adaletin tecellisi mümkündür. Aksi hâlde temel hak ihlalleri ortaya çıkacak, ayrıca gerek Anayasa Mahkemesi (AYM) önünde gerekse Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) nezdinde başvuru yığılması ile karşılaşılacaktır.

Yargı organizasyonunun yapılmasından, etkin hukukî korumadan, adalete erişimden, adil yargılanmadan, delillerin etkin ve zamanında toplanasından Devlet sorumludur. Yargılamanın geç ve güç işlemesi, kötü işlemesi hak ihlâlidir.² Deprem gibi bir felâket karşısında gerekli yargısal tedbirleri almamak da Devletin yeni bir sorumluluğunu doğurup hak ihlâli olarak değerlendirilecektir. Çünkü, bu konuda tedbir almak, yargı teşkilâtını buna uygun şekilde doğru ve adil işletmek, yargı yollarını hizmete sunmak Devletin aslî ve vazgeçilmez görevidir.

blog.lexpera.com.tr/depremler-ile-ilişkili-hukuk-davalarında-temel-usul-sorunlarına-iliskin-tespit-ve-oneriler/>). Konuyla ilgilenenlerin özellikle bilimsel çalışmalarında o çalışmaya değil, daha akademik ve ayrıntılı bir kapsama sahip olan buradaki çalışmaya atıf yapmalarını öneriyoruz.

² Bu konuda bkz. Sıla Tatlıdil, "Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Makul Sürede Yargılanma Hakkı- Sürenin Aşılması ve Sonuçları", *TBB Dergisi*, C. 32, S. 143, Y. 2019, s. 11 vd.; Mükerrerem Onur Başar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı, İstanbul 2011, s. 25 vd.

Bu sebeplerle yargılama bakımından başta hak arama özgürlüğü, adalete erişim, adil yargılanma hakkı gibi bireysel başvuru yolları da açık olacaktır.³ Hatta bu konuda duruma göre iç hukuk yollarının açıkça etkisiz kaldığı/olduğu durumlar için doğrudan bireysel başvuru yolu işletilebilecektir. Çünkü, mevcut hukukî yolların etkin olmadığı anlaşıldığında, kanaatimizce doğrudan bireysel başvuru yolunun da belirli şartlarda işletilmesi mümkündür. Keza yine süreç içinde başta yaşam hakkı ve mülkiyet hakkı, sosyal devlet, hukuk devleti kapsamında birçok temel hak ihlâli başvurusu AYM ve AİHM önüne gelmesi muhtemeldir. Bu konuda da ayrıca özellikle AYM ve Adalet Bakanlığı tarafından çalışma yapılmalıdır.

Yukarıda yapılan açıklamalar önemli ölçüde mağdur ve zarar görenlere yöneliktir. Ancak mağdurların korunması çabası içinde başka hak ihlâllerine de yol açılmaması, hukuk devletinin bir gereğidir. Müteahhitlik sektörünün denetim ve yasal kurallara bağlanması hayatî önemi haizdir. Ülkemizde 453 bin olan müteahhide karşılık Almanya’da bu sayı sadece 3 bin 800’dür. 27 Avrupa Birliği ülkesinde ise toplam müteahhit sayısı 25 bin civarındadır. Yalnızca İstanbul Ticaret Odası’na kayıtlı 60 binden fazla müteahhit mevcuttur. Ülkemizde Avrupa Birliği ülkelerinin toplamının 10 katından daha fazla müteahhit vardır. Ayrıca önemle vurgulamak gerekir ki, hemen müteahhitlik yetki belgesi alamayan müteahhitlerin, geçici yetki belgesiyle işe başlamaktadır.⁴ Toplam müteahhit sayısının 145 bin civarında olanı geçici müteahhitlik yetki belgesiyle faaliyette bulunmaktadır.⁵ Çok sayıda müteahhit ve “geçici müteahhit” olmasına karşın ülkemizde, yaşanan depremlerde kötü inşa edilmiş olan binalar sebebiyle ağır yıkımlar ol-

³ Hakan Pekcanitez, “Yargı Reformu Yapılmasını Gerektiren Nedenler”, Makaleler, C. I, İstanbul 2016, s. 197; Hakan Pekcanitez, “Medenî Yargıda Adil Yargılanma”, Makaleler C. I, İstanbul 2016, s. 392-393; Muhammet Özekes, Medenî Usûl Hukukunda Hukukî Dinlenilme Hakkı, Ankara 2003, s. 74; Mine Akkan, “Medenî Usûl Hukukunda Etkin Hukukî Koruma”, *MİHDER*, C. 3, S. 6, Y. 2007, s. 44 vd.; Sezin Aktepe Artık, Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılama Hakkı, Ankara 2014, s. 249-250.

⁴ 3194 sayılı İmar Kanunu’nun (RG, 09.05.1985, S.18749) 28. maddesinin dokuzuncu fıkrasında müteahhitlik için gereken yetki belgesinin “geçici” veya “daimi” olabileceği öngörülmüştür. Keza anılan Kanun’a dayanılarak çıkarılmış olan Yapı Müteahhitlerinin Sınıflandırılması ve Kayıtlarının Tutulması Hakkında Yönetmelik’te de geçici yetki belgesine ilişkin düzenleme yer almaktadır.

⁵ <<https://www.haberler.com/haberler/turkiye-de-kac-muteahhit-var-turkiyede-toplam-15633105-haberi/>> (Erişim: 22.02.2023).

maktadır. Müteahhitliğe ilişkin kapsamlı kanunî düzenlemeler yapılması, sektörün eğitim, deneyim, sermaye açısından lisans ve kurallara bağlanması, denetime alınması zorunludur. Gerçekten binayı teknik ve hukukî yönden tüm hususları yerine getirerek projelendiren, yapan, kontrol edenleri korumak da hukukun ve hukuk devletinin görevidir. Bu çerçevede, mühendis doğru bir proje çizmiş, müteahhit sağlam şekilde yapmış, ancak bina sahipleri daha sonra kolonları kestiğinden, kaçak yapılaşmaya gittiğinden bina yıkılmışsa, bir ön yargıyla mühendis ve müteahhidin ya da denetim yapanların sorumlu tutulması, hukukun doğru ve adil değildir. Bu tespitlerde hep bunların da dikkate alınmasında yarar vardır. Mühendis veya müteahhidin, her şeyi mevzuata, imara uygun yapması, ancak mevzuat ve imar durumundaki eksikliklerin deprem karşısında yetersizliği karşısında da asıl sorumlu Devlettir. Amaç ön yargılarla yargılama değil, adaleti gerçekleştirip gerçek mağdur ve hak sahiplerini korumaktır.

B. KONUYA SOSYAL USÛL YAKLAŞIMI VE YARGILAMA İLKELERİ YÖNÜNDEN BAKIŞ

Medenî yargılama hukuku, eşitler arasında özel hukuk uyumsuzluklarına ilişkindir. Tarihsel gelişim süreci içerisinde yargılama faaliyeti eşitler arasında gerçekleştiğinden, uyumsuzluk konusunun en iyi şekilde taraflarca getirilebileceği düşüncesi hâkim olmuş ve yargılama ilkeleri bu kapsamda gelişmiştir.⁶ Günümüzde ise ihkak-ı hakkın yasaklanmış olması ve hukukî himayenin devlet tarafından kurulan mahkemelerce yargı yetkisinin kullanılmasyla sağlanması, Anayasanın temel hak ve özgürlüklere ilişkin düzenlemelerinin, sosyal devlet ilkesi, eşitlik ilkesi ve hak arama özgürlüğü gibi hakların hukuk mahkemeleri tarafından da gözetilmesi ve yargı yetkisinin kullanılmasında dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır. Yargılamada taraflar arasındaki eşitliğin sadece şeklî bir kavram olarak kabulü, sosyal devlet ilkesi bakımından yeterli değildir. Sosyal hukuk devletinde şeklî anlamda hukuksal eşitlik değil, taraflar şeklen eşit olsalar bile taraflar arasındaki ekonomik veya sosyo-kültürel farklılıklar gözetilerek, daha güçsüz konumda olan tarafın ekonomik ya da sosyal bakımdan güçlü

⁶ Meral Sungurtekin Özkan, "Anayasanın Sosyal Hukuk Devleti İlkesi ve Medeni Yargılama Hukuku", *DEÜHFD*, C. 11, Y. 2010, s. 561.

olan tarafa karşı etkin hukukî korumaya erişebilmesi esastır.⁷ Bu açıdan medenî usûl hukukunun, sosyal devlet ilkesinin gereğini sağlayacak şekilde tasarlanması ve medenî usûl hukukuna ilişkin hükümlerin sosyal devlet ilkesi ışığında yorumlanması ve uygulanması önem arz eder.

Bu kapsamda meydana gelen doğal afetin boyutları ve depremzedeler bakımından ağır sonuçları gözetilerek hak arayan kişilerin adalete erişiminin kolaylaştırılması, sürelerle ilişkin esneklik sağlanması, adli yardıma ulaşımın kolaylaştırılması ve bazı usûlî kurumların daha hassas uygulanması düşünülebilir. Örneğin, adli yardıma ilişkin taleplerin incelenmesinde daha özenli ve durumun gereğine uygun şekilde hareket edilmesi, mahkemeye erişim hakkı kapsamında doğabilecek hak ihlalleri ve mağduriyetlerin önüne geçebilmek adına önemlidir.

Usûl ekonomisi ilkesi kapsamında, yargılamaların sürüncemede bırakılmadan, iş yükünün izin verdiği ölçüde hızlı şekilde yürütülmesi gerekir. Taraflarca getirilmesi talep edilen belgelerle ilgili yazışmaların dikkatli bir şekilde yapılması ve yazılan müzakerelerin akıbetinin takip edilerek zaman kaybına engel olunacak şekilde bunların toplanması hususunda gerekli özen gösterilmelidir. Bu hususlara uyulması, re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu davalar ve çekişmesiz yargı işlerinde daha da önemlidir. Özellikle çok sayıda enkaz olduğu ve muhtemel can kaybı sayısı gözetildiğinde, örneğin gaipliğe ilişkin Türk Medenî Kanunu'nda öngörülmüş olan sürelerin bir an önce tamamlanabilmesi için hak sahipleri tarafından yapılan gaiplik başvuruları vakit kaybetmeksizin işleme almalı, belirlenecek sürenin (TMK m. 33/3) meydana gelen doğal afetin boyutları gözetilerek çok uzun olmaması ve sürenin başlaması için ilânın ivedilikle yapılması hususlarında özenli davranılmalıdır. Bu konuda gerek yargılamayı yürütecek hâkim eksikliğinin gerekse bu konuda göre alacak personel eksikliğinin giderilmesi sağlanmalıdır. Tekrar belirtmek gerekir ki, hukuk devleti, sosyal devlet ve sosyal usûl anlayışı yanında, bu konudaki eksiklikler Devletin adalete erişim konusundaki yükümlülüklerini de yerine getirmemesi sonucunu doğuracak ve hak ihlali anlamına gelecektir.

⁷ Sungurtekin Özkan, s. 568-569; Akkan s. 41 vd.

Hâkimin ön incelemeyi Kanun'un amacına uygun şekilde gerçekleştirerek uyuşmazlık noktalarını doğru tespit etmesi ve bu doğrultuda en az masraf ve en kısa sürede sadece uyuşmazlık bakımından önem arz eden delilleri toplayarak, yargılamayı ön inceleme kapsamında belirlenen yol haritası doğrultusunda yürütmesi gereksiz vakit kaybının önüne geçilmesine imkân sağlar.⁸

Bu bağlamda aşağıda daha detaylı şekilde inceleneceği üzere tarafların ispat hakkına ilişkin düzenlemelerin, hak arayanların delillere erişim imkânında yaşanan engeller ve kısıtlar gözetilerek delil ikame yükünün belirlenmesi gerektiği unutulmamalıdır. Bunların yanı sıra baroların hak aramak isteyen kişilere ücretsiz avukat temin etmesi, afet bölgesi olduğu için de buradaki adliyelerde harç ve gider alınmaması oldukça önemlidir. Dolayısıyla hak aramak isteyen mağdur kişilerin harcama yapmadan baroların ve adliyelerin desteğiyle hakka erişiminin kolaylaştırılması, yaşanan bu olağanüstü durum içerisinde son derece ciddi öneme sahip olan bir gerekliliktir. Bu konuda mevcut hükümlerin gereği gibi uygulanması yanında gerekirse geçici bazı düzenlemelerin yapılması da düşünülebilir.

Her ne kadar 11.02.2023 tarihli Resmî Gazete'de (RG) 120 nolu "*Olağanüstü Hâl Kapsamında Yargı Alanında Alınan Tedbirlere İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*" ile sürelerin durdurulmasına ilişkin hemen aşağıda inceleneceği üzere birtakım düzenlemeler yapılmış olsa da devam eden yargılamalar ve yargı işleri bakımından yapılacak tebligatlara ilişkin ayrıca bir düzenleme yapılmamıştır.

Depremde yıkılmış olan bir binaya tebligat yapılması düşünülemez. Bu durumda adreste bina bulunmadığından, tebligat geri dönecektir. Zaten belirli bir süre depremden etkilenmiş olan bölgeye tebligat yapılmaması ve bu konuda gerekli tedbirlerin alınması gerekir. Zira bina çökmemiş olsa bile, muhatap veya muhtarın bulunması ya da ilgili karakola ulaşılması depremden yoğun şekilde etkilenen yerlerde bir süre mümkün görünmemektedir. Şeklen böyle bir tebligat ya-

⁸ Muhammet Özekes, Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku, 15. Bası, İstanbul 2017., s. 1296; Efe Direnisa, Medenî Yargılamada Ön İnceleme Aşaması, İstanbul 2021, s. 52. Ayrıca bkz. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 140. maddesinin Hükümet Gerekçesi (TBMM Bülteni, Dönem 23, Yasama Yılı 3, Sıra Sayısı 393, s. 50).

pılmış olsa dahi, durumun özelliği gereği kişilerin o tebligatı gerçekten edinmeleri mümkün olamayacağından duruma göre hukukî dinlenilme hakkı, savunma hakkı ihlâl edilmesi sonucu ortaya çıkabilecek, sırf bu sebeplerle yargılamalar gecikebilecektir.⁹ Özellikle Yargıtay kararlarına da yansdığı üzere, tebligat konusundaki eksiklikler zaman zaman yargılamaların uzamasının en önemli sebepleridir.

Kanaatimizce bir süre elektronik tebligatın da durdurulması uygun olacaktır. Depremde hayatını kaybeden avukatların elektronik tebligat hesabına tebligat yapılması veya yaralandığı için hastanede tedavi gören bir avukata tebligat yapılması, makul görülmez, yeni sorunlara yol açacaktır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, ülkemiz henüz elektronik tebligatı bugün yapılmaya çalışılan aksine, bu kadar yaygınlaştıracak kapasitede alt yapıda değildir. İnternetin hatta elektriğin zaman zaman kesildiği görülmektedir. Her ne kadar kurumlar için kabul edilse de kişiler bakımından elektronik tebligatın zorunlu olmaması gerekir. Elektronik tebligatın muhatabı talep etmediği sürece elektronik tebligat yapılamamalı, muhatap talep ederse bu mümkün olmalı. Ancak mesai saatlerinde içerisinde yapılmalıdır. Deprem bölgesinde gece vakti avukata tebligat yapmanın anlamsızlığı açıktır. Hayatını sürdürme telaşında olan insanlara ne olursa olsun ben tebligat yaparım demek bir sosyal hukuk devleti anlayışı değildir.

C. FEVKÂLADE HÂLLERDE YARGILAMA VE ADLÎ İŞLEMLER KONUSUNDA ÖZEL DÜZENLEME İHTİYACI

Özellikle Covid pandemisi, daha sonra karşılaşılan Elâzığ, İzmir Depremleri, keza diğer genel, yerel veya kısmî felâketler döneminde de ortaya çıkan durum göstermiştir ki bu tür felâket hâllerine ilişkin yargı hazırlıklı değildir; her seferinde yeniden ne yapacağız telaşı ile hareket etmekte ve geç kalınmaktadır.¹⁰ Bu telaşla istenen düzenlemeler yapılamamakta, yapılırsa da eksik kalmakta, bazen yeni karışıklıklara yol açmakta, keza bunların kalıcı bir yönü de bulunmamaktadır.

⁹ Özkes, Hukukî Dinlenilme Hakkı, s. 98 vd.

¹⁰ Bu konuda bkz. Muhammet Özkes, "Covid-19 Salgını Sebebiyle Özel Hukuk Alanında Yapılan Düzenlemelerin Doğurduğu Sorunlar Üzerine Tespitler ve Öneriler", COVID-19 Salgınının Hukukî Boyutu, 2. Bası, İstanbul 2021, s. 3 vd.; Murat Atal/Erşin Erdoğan, "Covid-19 Salgını Sebebiyle Yapılan Düzenlemelerin Medenî Usûl Hukuku Alanına Yansımaları", COVID-19 Salgınının Hukukî Boyutu, 2. Bası, İstanbul 2021, s. 25 vd.

Konuyla ilgili olarak 4539 sayılı “Doğal Afet Bölgelerinde Afetten Kaynaklanan Hukuki Uyuşmazlıkların Çözümüne ve Bazı İşlemlerin Kolaylaştırılmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabulü Hakkında Kanun” mevcut ise de bu kanunun öncelikle düzenleme alanı sadece doğal afetlerdir. Salgın vb. diğer felâketlerde uygulanacak nitelikte değildir. Ayrıca kanunun içeriğine bakıldığında çok sınırlı belirli konuları kapsayıp onun dışında diğer hususları kapsayıcı nitelikte değildir.

Bu konuda elimizdeki tek ciddî düzenleme, İcra ve İflâs Kanunu’ndaki (İİK) fevkalâde hâllerde mühlet ve tatil hakkındaki hükümlerdir (İİK m. 317-330). Ancak bu hükümler de sadece takip hukuku ile sınırlıdır. Kaldı ki bugüne kadar bu hükümlerin devreye sokulması ve doğru düzgün uygulanması da söz konusu olmamıştır. Her seferinde, bu konuda dahi gereksiz yeni yahut tekrar niteliğinde düzenlemeler yapılmıştır. Kanun koyucu, adeta kanun koyucunun önceki faaliyetini yok sayıp gözünü kapayarak yahut zamanında yapması gerekeni yapmayarak hukuk devleti ile izahı zor bir tavır ortaya koymaktadır.

Bu durumun önüne geçmek için daha önce, “Fevkalâde Hâllerde Adalet Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Süreler Hakkında Kanun Önerisi” şeklinde bir öneriyi kaleme almış, yayınlayıp ilgili yerlere bildirmiştik.¹¹ Şüphesiz ki bu çalışma üzerinde tartışılabilir, geliştirilebilecek, diğer düzenlemelerle birlikte değerlendirilebilecek bir metindir. Bu sebeple sadece bu hususa yeniden dikkat çekiyor ancak aynı hususlar üzerinde durmuyoruz. Fakat her seferinde aynı sorunu yaşamamak için, mutlaka bu konuda düzenleme yapılması gerekli ve zorunlu olduğunu tekrar belirtiyoruz. Her yerde olduğu gibi, yargıda da felâket gelmeden önce hazırlıklı olunmalıdır yoksa sonraki çaba istenen sonucu vermemektedir, hak kayıplarına yol açmaktadır. Ayrıca bu tür durumlarda aceleyle yapılan düzenlemeler hem o anın telaşıyla yetersiz kalmakta hem de istenen sonucu doğurmamakta bazen de aceleyle yapılan bu düzenlemeler yeni karışıklık ve sorunlara yol açmaktadır. Bu sebeple doğal, sosyal ve sağlıkla ilgili felâket durumlarında devre-

¹¹ Bu konuda bkz. Muhammet Özeker/Vural Seven, “Fevkalâde Hâllerde Adalet Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Süreler Hakkında Kanun Önerisi”, <<https://blog.lexpera.com.tr/fevkalade-hallerde-adalet-hizmetlerinin-yurutulmesi/>> (Erişim: 22.02.2023). Ayrıca bu metin, Avukat Hakları Grubu-İzmir tarafından güncellenerek kamuoyu ile paylaşılıp başta Adalet Bakanlığı olmak üzere ilgili yerlere iletilmiştir (bkz. @AHGizmir sosyal medya hesapları).

ye girecek, çerçeve nitelikli bir kanuna ihtiyaç vardır. Böyle bir felâket durumunu tespit eden örneğin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle uygulanacak, gerekirse bu kararname içinde belirli düzenlemeler de yapılabilecektir.

D. KAHRAMANMARAŞ MERKEZLİ DEPREM HAKKINDA YARGI ALANINDAKİ TEDBİRLERE İLİŞKİN 120 NOLU CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMESİ ve SÜRELER HAKKINDA DURUM

1. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Genel Kapsamı ve Süreler Hakkında Düzenleme

Her felâkette yeniden çözüm üretme alışkanlığının bir sonucu olarak, felâketin üzerinden belirli bir zaman geçtikten sonra, 11 Şubat 2023 tarihli Resmî Gazete'de (RG) 120 nolu "*Olağanüstü Hâl Kapsamında Yargı Alanında Alınan Tedbirlere İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*" ile bu konuda düzenleme yapılmıştır.¹² Bu kararnamenin genel çerçevesini açıklamaya çalışacağız.

Kararnamenin kapsamı ve çerçevesine bakıldığında, esasen olağanüstü hâl ilân edilen iller ve bu illerde bulunan kişilerle ilgili ve sınırlı bir düzenleme içermektedir (Kararname m. 2/1). Ancak bu konuda esnek uygulanabilecek ve anlaşılabilir, tartışmaya açık bir durum da mevcuttur.

Kararnamede sürelerin durması ile ilgili özetle şu hususlara yer verilmiştir:

- Gerek maddî hukuka gerekse yargılama (ceza, hukuk, idare) hukukuna ilişkin taraflar ve ilgililer için öngörülen süreler ister kanun tarafından ister hâkim tarafından belirlensin (arabuluculuk ve uzlaştırma süreleri de dahil olmak üzere), 06.02.2023 tarihinden itibaren, 06.04.2023 tarihine kadar (bu tarihlerin ikisi de dahil) işlemeyecek, duracaktır. Son günü takip eden günden itibaren süreler işlemeye başlayacaktır.
- Aynı şekilde kanun, hâkim ve icra dairelerince verilen İİK ve tüm

¹² RG, 11.02.2023, 32101-Mükerrer.

takiplerle ilgili diğer kanunlardaki süreler de aynı zaman dilimi içinde duracaktır. Keza tüm icra ve iflâs takipleri, taraf ve takip işlemleri, yeni takip alınması, ihtiyatî haciz kararlarının icrası ve infazı işlemleri de belirtilen bu zaman diliminde durmuştur. Bunun istisnası nafaka alacaklarıdır, nafaka alacakları için takipler ve işlemler devam edecektir. Bu takiplere kamu alacakları ile ilgili takiplerin de dahil olduğu kabul edilmelidir. Çünkü, açık bir ayırım yoktur.

- Duran icra süreleri içinde, (i) satış gününün bu süre içinde kalması hâlinde, talebe gerek olmadan durma süresinden sonra icra dairesince yeni bir satış günü tespit edilir, (ii) durma süresi içinde rızaen yapılan ödemeler kabul edilir ve diğer taraf lehine olan talepler dikkate alınır, (iii) Konkordato mühletinin sonuçları alacaklı ve borçlu bakımından devam eder, (iv) icra iflâs hizmetlerinin aksamaması için gerekli tedbirler alınır.
- Şu süreler ise bu düzenleme dışında tutulmuştur yani bu konudaki süreler işlemeye devam edecektir:
 - Suç ve ceza, kabahat ve idarî yaptırım ile disiplin ve tazyik hapsi için kanunlarda düzenlenen zamanaşımı süreleri,
 - 5271 sayılı Kanun'daki (CMK) koruma tedbirlerine ilişkin süreler,
 - 6100 sayılı HMK'da düzenlenen ihtiyatî tedbirin tamamlanmasına ilişkin (tedbirden sonra dava açma vb.) süreler,
 - TBMM ve Cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgili süreler.

Bu noktada dikkat çekilmesi gereken husus, Kararname kural olarak *maddî hukuka ilişkin süreleri* yani dava açma, icra takibi başlatma, başvuru, şikâyet, itiraz, ihtar, bildirim, ibraz ve zamanaşımı süreleri, hak düşürücü süreler ve zorunlu idari başvuru süreleri de dâhil olmak üzere, bir hakkın doğumu, kullanımı veya sona ermesine ilişkin tüm süreleri durdurmuştur. Diğer yandan İİK ve *takip hukukuna ilişkin* diğer kanunlarda belirlenen sürelerle, bu kapsamda hâkim ve icra organları tarafından belirlenen süreler de durmuştur. Nafaka alacaklarına ilişkin icra takipleri dışında, tüm icra ve iflâs takipleri, taraf ve takip işlemleri, yeni icra ve iflâs takip taleplerinin alınması, ihtiyatî haciz kararlarının icra ve infazına ilişkin işlemler belirtilen zaman dilimin-

de durdurulmuştur.¹³ Keza *davalara ve yargılamalara ilişkin süreler olarak İYUK, CMK ve HMK ile usûl hükmü içeren diğer kanunlarda yer alan süreler, buralarda taraflar veya ilgililer bakımından belirlenen süreler, bu kapsamda hâkim tarafından tayin edilen süreler durdurulduğu gibi, arabuluculuk ve uzlaştırma kurumlarındaki sürelerde durdurulmuştur. Kısaca, maddî hukuka, takip hukukuna ve yargılama hukukuna ilişkin sürelerle ilişkin düzenleme yapılmış ve bu süreler -istisnalar dışında- depremde zarar gören, etkilenen ve yardım edenler lehine durdurulmuştur.*

Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: Kararname davalara ve yargılamalara ilişkin sürelerin duracağını belirtmişse de takiplerde olduğu gibi, dava açılmayacağı, davalarla ilgili işlem yapılamayacağını belirtmemiştir. Oysa takipler bakımından süreler durdurulduğu gibi, Kararname kapsamında takip ve takip işlemi yapılmasına da engel olunmuştur. Bunun anlamı, davalara ve yargılamalara bakımından her ne kadar belirtilen zaman diliminde dava ve açma yargısal bazı işlemleri yapmak bakımından süreler durmuş, bu yönde bir koruma sağlanmışsa da bu zaman diliminde dava açmak ve yargısal işlem yapmaya engel yoktur. Yani dava açılmaz ve işlem yapılmazsa yargılama-

¹³ Burada daha önce Covid-19 döneminde de ortaya çıkan bir tartışmaya değinmekte yarar vardır. Takiplerin durması kapsamında acaba muhafaza tedbirleri de duracak mıdır? Örneğin, daha önce haciz kararı alınmışsa bu uygulanmalı mıdır, daha somut bir sorun olarak maaş hacizleri ile haciz ihbarnamelerine ilişkin işlemlere bu süreç içinde de devam edilecek midir? Kararnamede durma dediği için, kanaatimizce tüm işlemler olduğu yerde durur. Dolayısıyla örneğin, hacizler kalkmaz; ancak başkaca yeni haciz de yapılamaz, mal haczedilmişse de satılamaz. Bu çerçevede özellikle daha önce gönderilen haciz ihbarnamelerine ilişkin kesintiler devam edecek midir hususu tartışmaya açıktır. Kanaatimizce hacizler durunca maaş ve haciz ihbarnamesi kesintileri de durmalıdır. Düzenlemenin sosyal amaçlı düzenleme olması, İİK’da benzer hükümlerin uygulamasına yönelik işlemler hakkında yapılan işlemler ve verilen kararlar (örn, İİK m. 40) bunu gerektirmektedir. Keza Kararnamede istisnalar tek tek sayılmış, sadece rızaî ödemelerin kabul edilebileceği de ayrıca ve açıkça belirtilmiştir. Bunun anlamı, bunun dışında ödeme alınmaz, buna zorlanamaz. Dolayısıyla bu durma süresi içinde bu tür muhafaza işlemi anlamına gelecek kesintiler de yapılmamalıdır. Covid dönemindeki benzer şekilde açıklamalar için bkz. Muhammet Özekes, “7226 sayılı Kanun’un (ve İİK m. 330’un) Açık Hükmü ile Açık Yargıtay Kararlarına Rağmen Adalet Bakanlığı İcra İşleri Daire Başkanlığı’nın Maaş Kesintilerine İlişkin Görüşü Hukuka, Kanuna ve Yargıtay İçtihatlarına Açıkça Aykırıdır”, <<https://blog.lexpera.com.tr/adalet-bakanligi-icra-isleri-daire-baskanliginin-maas-kesintilerine-iliskin-gorusu-hukuka-aykirdir/>> (Erişim: 22.02.2023).

larda süreler korunacak ancak isteyen dava açabilecek, yargılama işlemleri yapabilecektir. Yani süre açısından hak kaybı olmayacak veya işlem yapması için zorlanamayacak, ancak işlemlerin yapılmasına engel olunmayacaktır. Sadece depremin oluşturduğu fiilî engeller ve bunun hukukî sonuçları yargılamaları da ister istemez etkileyecektir.

Durma süreleri kapsamında, duruşma ve müzakerelerin ertelenmesi de dahil olmak üzere, yargılamayla ilgili yapılacak tüm işlemler konusunda, ilgisine göre Yargıtay veya Danıştay Başkanlar Kurulu, ilk derece ile bölge adliye ve bölge idare mahkemeleri bakımından HSK, diğer adalet hizmetleri bakımından Adalet Bakanlığı yetkilidir (Kararname m. 2/9).

2. Kararnamenin Kapsamından Yararlanabilecek Kişiler

Yukarıda zikredilen sürelere ilişkin kurallar, 06.02.2023 tarihi itibarıyla, yerleşim yeri olağanüstü hâl ilân edilen illerde bulunan gerçek ve tüzel kişiler ile yerleşim yeri bu illerde olmasa dahi kendileri bu illerde bulunan kişiler bakımından ülke genelinde uygulanacaktır (Kararname m. 2/4). Yine bu hükümler olağanüstü hâl ilân edilen illerin barosuna belirtilen tarihte kayıtlı avukatlar ile diğer barolarda kayıtlı olup da aynı tarihte bu illerde bulunan avukatlar tarafından takip edilen dava ve işlerle ilgili olarak bu avukatlar bakımından da ülke genelinde uygulanacaktır (Kararname m. 2/5).

Bu iki fıkrada, Kararnameden ve durdurulan süreden yararlanacak olan gerçek ve tüzel kişiler ile avukatların kimler olacağı düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede:

- Öncelikle belirtilen illerde yerleşim yeri bulunanlar yani ikametgahları burada yer alan kişiler ile yerleşim yeri burada olmasa dahi, o yerlerde bulunanların bu imkândan yararlanması söz konusudur. Düzenleme hem hukukî bir durum olan “yerleşim yeri” hem de fiilî bir durum olan “bulunma” şeklinde iki şeyi esas almıştır. Ancak burada ülkenin farklı yerlerinde yaşayan ancak nüfusa kayıtlı olduğu yer deprem bölgesinde olan bir kişi de bundan yararlanacak mıdır sorusu net değildir. Çünkü, yerleşim yerinde esas olan hususlardan biri nüfusa kayıtlı olunan yerdir. Örneğin, nüfusa kayıtlı olduğu deprem bölgesindeki yerde hiç bulunmamış, orayı görmemiş biri de bu imkândan yararlanabilir mi? Bu durum

tartışma doğuracaktır. Bunun dışında, burada yerleşim yeri olmasa da bir kişi, sürekli veya geçici bir şekilde o yerde bulunuyor olsa dahi (sürekli oturanlar, memur, öğrenci olanlar, turistik amaçlı vb. bulunanlar dahil) bu imkândan yararlanacaktır.

- Kararnamede belirtilen imkândan bu yer barosuna kayıtlı avukatlarla, belirtilen tarihte bu illerde bulunan avukatlar da yararlanacaktır. Bu çerçevede, sadece baroya kayıtlı olmak değil, herhangi bir sebeple (duruşmaya katılmak, görüşme yapmak, meslekî sebepler dışında o yerde olmak vb.) deprem sırasında belirtilen illerde bulunan avukatlara da Kararnameden yararlanma imkânı tanınmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, yukarıdaki açıklamalarla birlikte değerlendirildiğinde, avukatların (i) yerleşim yeri, (ii) kayıtlı olduğu baro veya (iii) kendisi deprem günü o yerde bulunuyorsa, bu ihtimallerden biri varsa Kararname kapsamında olacaktır.
- Burada üzerinde durulması gereken hususlardan biri ise belirtilen kişiler ve avukatlar Kararnamenin sağladığı imkândan sadece deprem bölgesiyle sınırlı şekilde değil, tüm ülke genelinde yararlanacak olmasıdır. Örneğin, deprem bölgesinde yaşayan, baroya kayıtlı olan veya o gün orada bulunan bir kişi ya da avukat, ülkenin başka bir yerinde de dava açmak, takip yapmak veya bir işlem yapmak durumunda ise başka yerlerde de aynı imkân kendisine tanınacaktır.
- Olağanüstü hâl ilân edilmeyen illerin barosuna kayıtlı avukatlar ve bürolarında çalışan kişiler, olağanüstü hâl ilân edilen yerlerde kan veya kayın hısımlarının bulunması veya olağanüstü hâl ilân edilen illerde felâkete uğrayanların kurtarılması, meydana gelen hasar ve zararın telafi edilmesi ya da ihtiyaçların karşılanması amacıyla bu illere giderlerse, Kararnamede tanınan yukarıda belirtilen imkânlar, söz konusu avukatlar tarafından takip edilen dava ve işlerle ilgili olarak bu avukatlar hakkında da uygulanacaktır. Ancak bunlar için daha kısa süre (yani 06.03.2023 tarihine kadar) belirlenmiştir, sadece bir ay için süreler durdurulmuştur.
- Yukarıda belirtilen olağanüstü hâl ilân edilmeyen illerde bulunan avukatlara tanınan imkânın benzeri, diğer kişilere de tanınmış bulunmaktadır. Böylece yerleşim yeri olağanüstü hâl ilân edilmeyen iller olan kişilerin, olağanüstü hâl ilân edilen illerde kan veya

kayın hısımlarının bulunması veya olağanüstü hâl ilân edilen illerde felâkete uğrayanların kurtarılması, meydana gelen hasar ve zararın telafi edilmesi ya da ihtiyaçların karşılanması amacıyla bu illere gitmeleri hâlinde bu madde hükmü, söz konusu kişiler bakımından da sadece bir ay süreyle (yani 06.03.2023 tarihine kadar) uygulanacaktır.

Tüm bunların ilgili organ ve makamlara şüphesiz belgelenmesi ya da bilgisinin verilmesi gerekmektedir. Kişilerin, anılan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi kapsamında olup olmadığının takdiri ilgili makamdadır. Bu hükümlerin sosyal koruyucu hükümler olduğu düşünülerek, tereddüt hâlinde kişi lehine yorum yapılması daha uygun olur. Ayrıca bir dosya kapsamında çifte karakterli durumlar doğabileceği unutulmamalıdır. Örneğin, taraflardan birisinin çift vekili olduğu durumlarda, vekillerinden birisinin anılan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi kapsamındayken, diğerinin kapsam dışında olması mümkündür. Bu gibi durumlarda da lehe yorum yapılması daha isabetli olacaktır. Olayın özelliği gereği, taraflara gerekli kolaylıklar gösterilerek eski hâle getirme (HMK m. 95 vd.), gecikmiş itiraz (İİK m. 65) gibi genel hükümlere gitmeden, süreler hakkında bu imkânı kullanmaları daha uygun olur. Çünkü, bunlar hem özel hem öncelikli hükümlerdir. Aksi hâlde adalete erişim, hukukî dinlenilme hakkı veya hak arama hürriyeti bakımından sorunlar doğabilir, yargı ve icra organlarının bu konulardaki eksiklikleri bireysel başvuru konusu edilebilir.

Şüphesiz deprem bölgesinde bu hükümlerin uygulanması kolaydır. Çünkü hem yargı organları hem taraf ve avukatlar o yerdedir, durum bilinmektedir. Ancak depremden etkilenen bir kişi ya da avukatın deprem bölgesi dışında başka bir yerde yapması gereken işlem, açması gereken dava veya takip olduğunda, bunun, en azından o süre içinde bazı sorunlar doğurması muhtemeldir. Örneğin, deprem bölgesi dışında görülen bir davada veya takipte süreler genel anlamda durmadığı için, işlemin taraflarından birinin deprem bölgesinde olduğu bilinmiyorsa, fark edilemiyorsa takibe veya devam edebilecektir, bunun sonucu olarak da işlem kesinleşebilir. Kesinleşen bu işleme bağlı olarak başkaları hak sahibi olduğunda, depremden etkilenen bölgede bulunan taraf veya avukatın daha sonra itiraz etmesi hâlinde bu durumun nasıl sonuç doğuracağı belirsizdir. Örneğin, tekrar eski duruma mı döndürülecektir, ne gibi işlem yapılacaktır, bunların düzeltilmesi

mümkün olacak mıdır, işlem geri alınsa dahi maddî hukuk sonuçları ortadan kalkacak mıdır şeklindeki sorular, muhtemel tartışma konuları ve uygulama sorunları olarak karşımıza çıkacaktır. Şüphesiz üçüncü kişilerin iyiniyetle hak elde etmesi hâlinde durum daha da sorunlu hâle gelecektir.

Yukarıda tek tek kapsamı belirtilen Kararnameden bir veya üç ay süre ile yararlanması mümkün olan gerçek ve tüzel kişiler ile avukatlar hakkında süreler korunmuş ve kendileri aleyhine takip yapılmasına engel olunmuşsa da bu kişilerin yerleşim yeri olağanüstü hâl ilân edilen iller dışında kalan gerçek ve tüzel kişiler aleyhine icra ve iflâs takibi, taraf ve takip işlemi ile ihtiyatî haciz kararlarının icra ve infazına ilişkin işlemler yapmasına engel yoktur. Çünkü, sadece olağanüstü hâl ilân edilen bölge için ve bu kapsama alınanlara karşı süreler durdurulmuş, onun dışında ülke genelinde bir durma olmamıştır. Ancak bu durumda da yani kendisi Kararname kapsamında olup, Kararnamenin kapsamında olmayan deprem bölgesi dışındaki diğer kişiler hakkında dava, takip vb. işlem yapan kişiler ile avukatlar, işlemi başlattığı tarihten itibaren o işlem bakımından sürelerin durmasına ve koruyucu nitelikteki Kararnamenin birinci fıkrasındaki hükümden yararlanamayacaktır (Kararname m. 2/8). Burada, deyim yerindeyse bu kişiler madem işlem yapabiliyor, o zaman kendilerine tanınan imkândan da yararlanamaz şeklinde dolaylı bir yaptırım düzenlemesi ortaya çıkarılmıştır. Kısaca deprem bölgesinde ve Kararname kapsamında olan kişinin kendisine karşı hukukî süreçler işletilemezken, kendisi, bu Kararnamenin kapsamında olmayan kişilere karşı (zorunlu olmamakla, kendisine ek süreler tanınmakla birlikte) gerekli hukukî yolları işletebilecektir. Ancak böyle bir durumda da o işlem kapsamında artık Kararnameden yararlanamayacak, örneğin kendisi bir takip yapmışsa, kendisine karşı da o takibe karşı işlemler yapılabilir.

E. DAVALARIN GÖRÜLECEĞİ MAHKEMELER VE HÂKİMLERİN ATANMASI

Ortaya çıkan deprem felâketinden sonra, bu davaların nerede ve nasıl açılacağı hususu da ayrı bir tartışma konusu hâline gelmiştir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, bir uyuşmazlık ortaya çıktıktan sonra o konudaki görevli ve yetkili yargı yerlerini değiştirmek, kural olarak

tabii hâkim ilkesine aykırı olacaktır.¹⁴ Bu açıdan deprem mahkemeleri kurulması veya deprem hâkimleri atanması tartışması yapılmaktadır. Ancak böyle bir mahkeme kurulması olsa olsa bundan sonra gerçekleşecek durumlar için anlam ifade edebilir;¹⁵ mevcut duruma uygulanması esasen mümkün olmayacaktır. Fakat şu anda da işletilebilecek birçok hukukî imkân mevcuttur ve buna ihtiyaç olmadığı kanaatindeyiz.

Her şeyden önce, bu davalarda özel durumlar dışında ve özel mahkemelerin görev alanı içine girenler hariç (bu deprem sebebiyle ortaya çıkan iş, ticari vb. diğer uyumsuzluklar gibi), asıl görevli mahkeme asliye hukuk mahkemesi olacaktır.¹⁶ Yetkili mahkeme ise açılacak davanın niteliğine göre, genel ve özel yetki kurallarına göre belirlenmelidir. Bu davalara özgü yeni özel mahkemeler kurmak mümkün olmasa da mevcut mahkemelerin yargı çevresi, il ve ilçe sınırlarına bakılmaksızın Bakanlığın önerisi ile HSK tarafından belirlenebilir (5235 sayılı K. m. 7/1). Yine iş durumuna göre, bir yerde aynı mahkemeden farklı numaralarla birden fazla mahkeme kurulabilir, özel hüküm bulunmadıkça uzmanlaşma amacıyla, gelen işlere göre aynı mahkemenin bu farklı daireleri arasında iş dağılımı yapılabilir (5235 sayılı K. m. 5/5). Bu sebeple, davalara bakacak mevcut mahkemelerin yanına aynı mahkemeden yenileri kurularak daire sayıları artırılabilir, iş dağılımı kapsamında bunların sadece depremle ilgili davalara bakması sağlanabilir; hatta burada görev yapacak hâkimler için ayrı bir eğitim de verilebilir. Böylece deprem mahkemesi gibi sonradan kurulacak mahkemelerin tabii hâkim ilkesini zedelemenin önüne geçilecek, ancak

¹⁴ Hakan Pekcanitez, "Mukayeseli Hukukta Medenî Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikâyeti", Makalelerim C. I, İstanbul 2016, s. 222-223; Güray Erdönmez, Pekcanitez Medenî Usûl Hukuku C. I, 15. Bası, İstanbul 2017, s. 847-848; Murat Atalı/İbrahim Ermenek/Ersin Erdoğan, Medenî Usûl Hukuku, 5. Bası, Ankara 2022, s. 109-110; Süha Tanrıver, "Tabii Hâkim İlkesi ve Medenî Yargı", *TBB D.*, C. 25, S. 104, Y. 2013, s. 12; Ramazan Arslan/Ejder Yılmaz/Sema Taşpınar Ayvaz/Emel Hanağası, Medenî Usul Hukuku, 7. Bası, Ankara 2021, s. 146.

¹⁵ Görev kurallarının tabii hâkim ilkesiyle ilişkisi için bkz. Ali Çetin Aslan, Medenî Usûl Hukukunda Görev, İstanbul 2022, s. 221 vd.

¹⁶ Hakan Pekcanitez/Oğuz Atalay/Muhammet Özekes, Medenî Usûl Hukuku, 10. Bası, İstanbul 2022, s. 38; Mine Akkan, Pekcanitez Usûl, s. 111; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s.160; Murat Atalı/İbrahim Ermenek/Hilal Ünal Kaya, Yargı Örgütü, 5. Bası, Ankara 2022, s. 49; Baki Kuru/Burak Aydın, Medenî Usul Hukuku El Kitabı, C. I, 2. Bası, Ankara 2021, s. 68; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 99; Süha Tanrıver, Medenî Usûl Hukuku, C. I, 4. Bası, Ankara 2021, s. 107.

mevcut mahkemeler üzerinden iş yükü dağıtılarak hem nicelik hem nitelik yönünden daha sağlıklı bir işleyiş mümkün olacaktır.

Şüphesiz yukarıda belirtilen mahkemelerin oluşturulması, adliyelerin tam olarak çalışmaya başlaması da deprem felâketinin henüz atlatılmadığı bu süreçte mümkün olmayacaktır. Çünkü, bu kriz anında görevli yargı mensupları da aynı felâket sebebiyle görev yapamaz hâle gelmişlerdir. Bu durumda da geçici olarak tedbirler alınacak, yargı yeri belirlenmesi yoluna da gidilecektir (örneğin bkz. HMK m. 21 ve 22).¹⁷ Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 21. maddesinin 1. fıkrasının (a) bendinde davaya bakmakla görevli ve yetkili mahkemenin davaya bakmasına herhangi bir engel çıkarsa, davaya bakacak mahkemenin tâyini için yargı yeri belirlenmesi yoluna başvurulacağı düzenlenmiştir. Savaş ya da olağanüstü hâlin bulunması veya yangın, deprem, su baskını gibi doğal afet sebebiyle bir yerdeki mahkemelerin çalışmaması fiilî bir engeldir. Ayrıca hâkimin ölmesi, hastalanması ve o yerde davalara bakacak başka hâkimin bulunmaması da fiilî bir engel sayılır.¹⁸ Alman Medenî Usûl Kanunu (ZPO) ile Aile Hukuku ve Çekişmesiz Yargı İşlerinde Yargılama Usûlü Kanunu'nda (FamFG) da Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 21. maddesinin 1. fıkrasının (a) bendine benzer hükümlere yer verilmiştir. Alman Medenî Usûl Kanunu'nun 36. maddesinin 1. fıkrasının (a) bendi uyarınca yetkili ve görevli mahkemede somut olayda hâkimlik görevinin icra edilmesi hukukî veya fiilî bir nedenden ötürü mümkün değilse, yargılamayı yapacak mahkeme aynı yargı yolu içerisindeki bir üst mahkeme tarafından belirlenir. Aile Hukuku ve Çekişmesiz Yargı İşlerinde Yargılama Usûlü Kanunu'nun 5. maddesinin 1. fıkrasının (a) bendi uyarınca davaya bakmakla görevli ve yetkili bir mahkeme, somut olayda hukukî veya fiilî bir nedenden ötürü yargılama faaliyetini yerine getirebilecek durumda değilse, yargılamayı yapacak mahkeme bir üst mahkeme tarafından belirlenir. Alman hukukunda doktrinde yargılamayı yapmakla yetkili tüm hâkimlerin yasaklı olması veya bir doğal afet nedeniyle

¹⁷ Aynı yönde bkz. Şanal Görgün/Levent Börü/Mehmet Kodakoğlu, Medenî Usûl Hukuku, 11. Bası, Ankara 2022, s. 142.

¹⁸ Akkan, Pekcanitez Usûl, s. 332; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 86; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 203; Kuru/Aydın, El Kitabı, s. 230; Baki Kuru/Burak Aydın, Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı, 7. Bası, Ankara 2022, s. 83; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 244.

yargılamanın yapılamaması gibi durumlar gözetilerek bu hükümlerin getirildiği kabul edilmektedir.¹⁹

Yargı yerinin hangi mahkeme tarafından belirleneceği ise Kanun'un 22. maddesinin 1. fıkrasında gösterilmiştir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 22. maddesi uyarınca, yetkili mahkemenin bir davaya bakmasına herhangi bir engel bulunduğu takdirde, yetkili mahkemenin tâyininde ilk derece mahkemeleri için bölge adliye mahkemelerine, bölge adliye mahkemeleri için Yargıtay'a başvurulur.

Deprem nedeniyle etkilenen bölgelerde bulunan hiçbir mahkemenin görev yapamaması nedeniyle doktrinde de haklı olarak ifade edildiği üzere her bir dava bakımından yargı yolunun belirlenmesi külfetli ve zaman alıcı olduğundan,²⁰ ilk derece mahkemelerinde görülen davalar bakımından o bölgedeki bölge adliye mahkemesi davaların bölge adliye mahkemesi yargı çevresi içerisinde başka bir hukuk mahkemesine nakline karar verir (5235 sayılı K. m. 36/4). Bu düzenlemenin yanı sıra Hâkimler ve Savcılar Kurulu Kanunu'nun 4'üncü maddesi uyarınca Adalet Bakanlığı'nın tüm davaları başka bir yer mahkemesine de aktarabilir.

Bu noktada, ortaya çıkacak uyuşmazlıkların adli yargıyla idarî yargı arasında da uyuşmazlığa kimin bakacağı sorunu doğuracağı açıktır. Çünkü, sorumlular arasında başta kamu kurumları gelmektedir. Ayrıca bu uyuşmazlıklar hem hukukî hem cezaî boyutu olan uyuşmazlıklardır.²¹ Yargıtay'ın öteden beri ısrarla, aynı konuda ceza yargılaması

¹⁹ Reinhard Bork/Herbert Roth, Stein/Jonas Kommentar zur Zivilprozessordnung Bd. I, 23. Aufl., Tübingen 2014, § 36, Kn. 20; Bernhard Wieczorek/Rolf A. Schütze, Zivilprozessordnung und Nebengesetze- Großkommentar Bd. I Teilbd. 2, 4. Aufl., Berlin/München/Boston 2015, § 36, Kn. 42; Adolf Baumbach/Wolfgang Lauterbach/Jan Albers/Peter Hartmann, Beck'scher Kurzkommentar- ZPO, 76. Aufl., München 2018, § 36, Kn. 13; Christoph Kern/Dirk Diehm, Berliner Kommentar ZPO, Berlin 2017, § 36, Kn. 10; Hanns Prütting/Markus Gehrlein, Zivilprozessordnung- Kommentar, 12. Aufl., Hürth 2020, § 36, Kn. 2; Walter Zimmermann, Zivilprozessordnung, 10. Aufl., Bonn 2016, § 36, Kn. 3.

²⁰ Kuru/Aydın, El Kitabı, s. 230; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 203; Arslan/Yılmaz/ Taşpınar Ayyavaz/Hanağası, s. 244.

²¹ "3194 sayılı İmar Kanununun 28. maddesinde yapının fenni mesuliyetini üzerine alan meslek mensuplarının, (fenni mesul mimar ve mühendisler uzmanlık alanlarına göre) yapının, tesisatı ve malzemeleri ile birlikte, Kanuna, ilgili diğer mevzuata, uygulama imar planına, ruhsata, ruhsat eki etüt ve projelere, standartlara ve teknik şartnamelere uygun olarak inşa edilmesini denetlemekle görevli olduğu, ruhsat ve eklerine aykırı olarak yapılması halinde durumu ruhsatı veren Beledi-

varsa bunun sonucunun beklenmesi şeklinde,²² kanaatimizce birçok

yeye bildirmekle mükellef olduğunun düzenlendiği, bu konuda [...] 1. Noterliğine ait 01.07.2003 tarih ve 3374 numaralı taahhütnameyi vermiş olan sanık ...'nin fenni mesul olmaktan kaynaklanan denetim görevini yerine getirmediği, dolayısıyla binanın yıkılmasına neden olan imalat hatalarından sanık [...]’nin sorumlu olduğu, Sanık [...]’in inşaat ustası olarak inşa sorumluluğunu üstlendiği, binayı inşaat tekniğine uygun bir şekilde imal etmede gerekli dikkat ve özeni göstermediği için sorumluluğunun bulunduğu, Sanıklar [...], [...]’ın ise, söz konusu binanın sahipleri ve müteahhidi olarak yapımından sorumlu oldukları halde, yürürlükteki kurallara uygun bir inşaat yaptırmak bakımından kendi üzerlerine düşen dikkat ve özeni göstermemesi nedeniyle kusurlu olduklarının kabul ve tespit edildiği olayda; 1-Taksirli suçlar açısından temel cezanın belirlenmesinde; TCK’nın 61/1. ve 22/4. madde ve fıkralarında yer alan ölçütlerden olan failin kusuru, meydana gelen zararın ağırlığı, suçun işleniş biçimi ile suçun işlendiği yer ve zaman nazara alınmak suretiyle, aynı Kanunun 3/1. maddesi uyarınca işlenen fiilin ağırlığıyla orantılı olacak şekilde maddede öngörülen alt ve üst sınırlar arasında hakkaniyete uygun bir cezaya hükümlenmesi gerekirken, yürürlükteki kurallara uygun bir inşaat yaptırmak bakımından dikkat ve özeni göstermeyen, binadaki malzeme ve donatı yetersizliklerini denetlemeyen, bu nedenle birinci derece deprem bölgesinde bulunan [...] Apartmanının tamamen çökmesine ve 43 kişinin göçük altında kalarak ölmesine asli kusurlu olarak neden olan sanıklar [...], [...], [...] ve [...] hakkında, [...] ve hakkaniyet kuralları uyarınca cezada orantılılık ilkesi gözetilerek alt sınırdan daha fazla uzaklaşmak suretiyle ceza tayini gerekirken, yazılı şekilde hüküm kurularak sanıklar hakkında eksik cezaya hükümlenmesi, 2- Depremde yıkılan [...] Apartmanından alınan karot numunelerinin teknik bilirkişiler tarafından incelenmesi neticesinde; 1997 yılında yayımlanan Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkındaki Yönetmelikte birinci ve ikinci derece deprem bölgelerindeki binalarda C20 veya daha yüksek dayanımlı beton kullanılmasının zorunlu olmasına rağmen, kullanılan betonun Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkındaki Yönetmelikte belirtilen minimum beton sınıfı olan C16’yı dahi sağlayamadığı, etriye aralığı açısından ve binanın mevcut taşıyıcı elemanlarının donatı detaylandırılmasında yetersizlikler olduğu, bilirkişi raporu ile proje verilerine göre kolon boyutları, donatı çap ve adetlerinde de farklılıklar olduğu, parça beton numuneler içerisinde çimento hamuru-agrega arasında aderans çözülmesi olduğunun belirlendiği, bu yetersizlik ve eksikliklerin binanın yıkılmasında etkili olduğu, sanıkların yıkılan binanın proje aşamasında, yapım aşamasında ve [...] bitimi aşamasında, üzerlerine düşen yükümlülükleri yerine getirmediği, öngörülebilir bu netice bakımından dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı davranan sanıklar [...], [...], [...] ve [...] hakkında bilinçli taksirin koşullarının oluştuğu anlaşılınca, tayin olunan cezalarında 5237 sayılı TCK’nın 22/3. maddesi uyarınca arttırım yapılması gerektiğinin gözetilmemesi, 3-TCK’nın 53/6. maddesinde ‘belirli bir meslek veya sanatın ya da trafik düzeninin gerektirdiği dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırılık dolayısıyla işlenen taksirli suçtan mahkumiyet halinde 3 aydan 3 yıla kadar bu meslek veya sanatın icrasının yasaklanmasına ya da sürücü belgesinin geri alınabileceğine karar verilebileceğinin düzenlendiği, bir mesleğin icrasının yasaklanabilmesi için ruhsatnameye bağlı olarak yürütülmesi gerekmektedir olup, inşaat mühendisi olduğu anlaşılan sanık [...]’nin çalışmasının ruhsatnameye bağlı olarak yürütülen bir meslek olmadığı nazara alınmadan, çalışma hürriyetini kısıtlayacak şekilde mesleğini icrasında bulunmaktan 1 yıl 6 ay süre ile yasaklanmasına karar verilmesi [...]” 12. CD, 27.12.2022, 12133/10714 (Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi). Aynı yönde bkz. 12. CD, 27.12.2022, 10626/10721 (Kazancı İçtihat Bankası).

²² “Yerel Mahkemeye, davalının ormandan açma yaptığı gerek ceza mahkemesince

gerekse mahkemece yapılan keşifler sonucu alınan bilirkişi raporları ile sabit olduğu, davalının da açma yapmadığını değil taşınmazın tapulu olduğunu savunduğunu, tapu kaydını ibraz için davalı tarafa süre verildiğini, tapu kaydı sunulmadığını, davalının savunması da gözetilerek ormandan açma yaptığı ortada iken, hukuk mahkemesini, ceza mahkemesi kararının kesinleşmesini beklemeye zorunlu bırakmanın yargılamanın ucuz, basit ve çabuk olması kuralı ile bağdaşmayacağı, ceza yargılaması sonucunda hükmedilen cezanın, af veya benzeri bir düzenleme ile ortadan kaldırılrsa dahi hukuk mahkemesinin (kusur varsa) tazminata hükmetmekle yükümlü olduğu, davalının ormandan açma yaptığı sabit olduğundan ceza mahkemesi kararının kesinleşmesinin beklenmesi gerektiği yönündeki bozma ilamına iştirak edilmediği gerekçesi ile önceki kararda direnilmiştir. Direnme kararını temyize taraf vekilleri getirmiştir. Hukuk Genel Kurulu önüne gelen uyumsuzluk; davalının dava konusu edilen eylemleri nedeniyle aleyhinde açılan ceza davasının kesinleşmesinin beklenmesi gerekip gerekmediği noktasında toplanmaktadır [...] Davalı vekilinin temyiz istemi yönünden; tarafların karşılıklı iddia ve savunmalarına, dosyadaki tutanak ve kanıtlara, bozma kararında açıklanan gerekçeleri nedenlere göre, Hukuk Genel Kurulunca da benimsenen Özel Daire bozma kararına uyulmak gerekirken, önceki kararda direnilmesi usul ve yasaya aykırıdır". HGK, 14.01.2015, 1445/41 (Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi). "Öncelikle somut bir olayla ilgili olarak ceza yargılaması ve hukuk yargılaması arasındaki ilişki genel olarak dava ve karar tarihinde yürürlükte bulunan 818 sayılı Borçlar Kanunu'nun 53. maddesinde ortaya konulmuştur. Anılan maddeye göre, 'Hâkim, kusur olup olmadığına yahut haksız fiilin faili temyiz kudretini haiz bulunup bulunmadığına karar vermek için ceza hukukunun mesuliyete dair ahkâmıyla bağlı olmadığı gibi, ceza mahkemesinde verilen beraat kararıyla da mukayyet değildir. Bundan başka ceza mahkemesi kararı, kusurun takdiri ve zararın miktarını tayin hususunda dahi hukuk hakimini takyit etmez' denilmektedir. Benzer düzenleme karar tarihinden sonra yürürlüğe giren 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 74. maddesinde de yer almaktadır. Bu hükümlerde kısaca, hukuk hâkiminin ceza ve hukuk yargılamasının kendisine özgü kuralları bulunması sebebiyle ceza mahkemesinde yapılan işlemler ve verilen kararlarla kural olarak bağlı olmadığı ifade edilmiş. Ancak söz konusu hükümlere dayanılarak ceza mahkemesince yapılan, maddi vakıaların tespiti ile sanığa yüklenen eylemin sabit olup olmadığına ilişkin belirlemelerin hukuk hakimini bağlamayacağı söylenemez. Çünkü aksinin kabulü halinde aynı olayla ilgili olarak yargı tarafından iki farklı gerçeklik oluşturulmasına zemin hazırlanması söz konusu olur ki bu durumun benimsenmesi mümkün değildir. Somut olaya dönülecek olunursa; yapılan açıklamalar ışığında, mahkemece söz konusu ceza davasının akibeti araştırılarak dava devam ediyorsa sonucunun beklenmesi, sonuçlanmışsa ceza davası dosyasının aslının ya da onaylı bir örneğinin dosya kapsamına dahil edilerek tüm delillerin birlikte değerlendirilmesi neticesinde davacının iş sözleşmesinin haklı sebeple feshedilip feshedilmediğinin belirlenmesi gerekirken bunun yapılmayarak eksik inceleme ile yazılı şekilde hüküm kurulması hatalı olup bozmayı gerektirmiştir". HGK, 26.02.2016, 768/196 (Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi). Aynı yönde bkz. 19. HD, 13.12.2012, 12515/19021 (Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi); 19. HD, 28.02.2011, 12721/2580 (Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi); 4. HD, 17.11.2020, 1822/3965 (Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi); 4. HD, 20.02.2019, 13028/871; 9. HD, 13.05.2015, 14432/17700 (Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi); 17. HD, 14.03.2013, 78/3326 (Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi); 13. HD, 07.05.2015, 23430/14707 (Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi); 4. HD, 15.09.2009, 14435/9954 (Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi); 13. HD, 01.10.2015, 21619/28237 (Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi); 11. HD, 05.10.2000, 6225/7490 (Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi); 11. HD, 23.01.2003, 7962/568 (Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi).

durum için yanlış ve yargılamaları yıllarca uzatan kararları mevcuttur. Bilindiği üzere, ceza yargılamaları yıllarca sürmekte, kanun yolları aşamasında da fazladan zaman kayıpları oluşmaktadır. Aynı yanlış kararlar ve bu konudaki ısrar, deprem sonrası açılacak davalarda da sürdürülürse, mağdurların en azından maddî ve hukukî kayıplarını karşılaması yılları alabilecektir. Bu tür yargı yolları ve yargı kolları arasındaki sorunların kısa sürede çözülmesi gerekli ve zorunludur. Mevcut yanlış uygulamalardan da vazgeçilmelidir. Unutmamak gerekir ki, bu durum kanundan kaynaklanan bir sorun değildir, tamamen içtihatlarla meydana getirilmiş bir sorundur. İchtihat değişirse sorun da ortadan kalkacaktır. Aynı kararları olayın özelliğine bakmadan her durumda uygulamak yanlış yaygınlaştırmaktan başka işe yaramamaktadır.

F. UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜNÜN ARABULUCULUK KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLİP DEĞERLENDİRİLMEMEYECEĞİ

Açılacak bu davaların arabuluculuk kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte, kanaatimizce bu davaların önemli kısmı arabuluculuk kapsamında değildir. Öncelikle deprem bölgesinde yaşananların ve ortaya çıkacak uyuşmazlıkların çoğunda temelde bir suç potansiyeli mevcuttur; bu açıdan tarafların serbestçe tasarruf etmesi durumu her zaman söz konusu olmayabilir.²³ Nitekim farklı açılardan deprem bölgesinin, enkazların aynı zamanda birer suç mahalli olarak değerlendirilmesi gerekebilir.²⁴

Aynı zamanda birçok açıdan kamu düzeninin gerekli kıldığı hususlar dikkate alınmalıdır. Açılacak davaların bir kısmı birbiriyle ilgili, biri diğerinin bekletici sorunu yapılması gereken uyuşmazlıklar veya davalar da olabilir. Örneğin, hak sahiplerinin ölmüş olması, gaiplik kararları, hak sahipliğinin tespiti gibi uyuşmazlıklar çerçevesinde,

²³ Bu konuda bkz. Seda Özmumcu, "Türk Hukukunda Yargıtay Kararları Işığında Re'sen Araştırma İlkesi", *SDÜHFD MİHBİR Özel Sayısı*, C. 4, S. 2, Y. 2014, s. 152 vd.; Fatih Tahiroğlu, *Medenî Usûl Hukukunda Re'sen Araştırma İlkesi*, İstanbul 2021, s. 38 vd.

²⁴ Türkiye Barolar Birliği, *Depremzedeler için Hukuk Rehberi*, s. 9 <<https://d.barobirlik.org.tr/2023/DepremzedelerIcinHukukRehberi/10/>> (Erişim: 22.02.2023).

normal şartlarda tek dava şeklinde ortaya çıkan uyuşmazlık burada farklı görünüşleriyle ortaya çıkabilir. Bu yargılamaların bir kısmı arabuluculuğun dışında ya da kamu düzenini ilgilendirebilir. Birbiriyle bağlantılı olan bu tür durumları tümüyle ayrı görüp bir kısmını arabuluculuk kapsamında değerlendirmek mümkün değildir. Ayrıca aynı olaydan dolayı, ceza yargılamaları da olacağı için bunlarla bağlantının gözetilmesi de zorunludur.

Bu süreçte arabuluculuğa yeni bir alan açma çabası, deyim yerindeyse olsa olsa yangından mal kaçırma hafifliği ile açıklanabilir. Şüphesiz arabuluculuğun söz konusu olacağı durumlar da olacaktır ancak dikkat çektiğimiz hususlar göz önünde bulundurulmalıdır. Deprem mağdurlarının hakları, onları mağdur eden kişi ve kurumlara karşı arabuluculuk yoluyla sürüncemede bırakılmamalıdır. İş hukukunda yaşanan olumsuz tecrübelerin bir örneğini burada yaşatmamak gerekir. İş hukukunda arabuluculuk faaliyeti hemen hemen her zaman işçinin hakları üzerinde olmakta, işverenin eğer bir fedakârlıksa tek fedakârlığı ödemesi gerekeni öne çekmektedir. Deprem mağdurları için de “şimdi buna razı olmazsan davalarla yıllar sonra alacağını alırsın” tehdidiyle, ölümü gösterip sıtmaya razı etme anlayışıyla bir arabuluculuk anlayışı dayatılmamalı buna sebep olunmamalıdır.

G. AÇILACAK DAVA TÜRLERİ ve TARAFLAR

Şu anda depremden mağdur olanların hem psikolojik hem de maddî olarak hak aramaları, ilgili başvuruları yapmaları, davalar açmaları oldukça zordur, bir müddet de bu durum devam edecektir. Yukarıda belirtilen sürelerle ilgili Kararname belirli bir rahatlama getirmişse de sorunları tam anlamıyla çözmemektedir. Bu sebeple açılacak davalar ile bu davalarda adli yardım konusuna da dikkat edilmesi gerekmektedir.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 113. maddesinde topluluk davası şeklinde bir dava açılması kabul edilmiştir. Buna göre doğrudan hak sahibi olanlar dışında, ilgili dernek ve tüzel kişiler, özellikle statüleri kapsamında üye, mensup ya da temsil ettikleri hak sahiplerinin menfaatini korumak amacıyla, bu hakların (i) tespiti, (ii) hukuka aykırı durumun giderilmesi, (iii) ilgililerin gelecekteki haklarının ihlâlinin önüne geçilmesi için dava açabilir. Bu sebeple, başta tüketici örgütleri

ve diğer ilgili tüzel kişiler, bu davaları açabilir ve bu davalar bağlamında geçici hukukî korumaları talep edebilir.²⁵ Her ne kadar kanun davadan bahsetmişse de davanın öncülü ve geçici koruması olan diğer tedbirlerin de talep edilmesi mümkündür.²⁶ Bu davalar kapsamında her türlü tespit ve koruyucu dava açılabilir ancak tazminat ve kişisel haklara ilişkin davalar açılmaz.²⁷ Ancak açılacak topluluk davalarında elde edilecek deliller ve alınacak kararlar, kişilerin açacakları bireysel davalar bakımından da birer delil niteliğinde olacağından oldukça önemlidir.

Bu konuda açılması muhtemel diğer bir dava türü ise belirsiz alacak davasıdır (HMK m. 107). Dava tarihinde alacağın miktar veya değerini tam ve kesin olarak belirlemenin kişiden beklenemeyeceği ya da bunun imkânsız olduğu durumlarda, hukukî ilişki ve asgarî belirlenen miktar veya değer belirtilerek belirsiz alacak davası açılabilir. Deprem sebebiyle ortaya çıkan zararlar farklılık gösterebilecektir. Hakkaniyet ilkesi gereği ortaya çıkan zararların tam olarak karşılanması gerektiğinden, özellikle deprem gibi doğal afetlerde zararın miktarının tam olarak belirlenemezken zarar görenin kesin bir miktar belirterek dava açmaya zorlanması durumunda zararın tamamının karşılanabilmesi söz konusu olmaz.²⁸ Bu zararların bir kısmı, devam eden zarar (örneğin sürekli tedavi, zararın hâlen devam etmesi vb.) olabilecek, birçoğunda ise zararların tespiti ancak davalılardan edinilecek bilgi ile veya özel bir uzmanlıkla mümkün olabilecektir. Belirsiz alacak davası açılabilmesi için davanın açıldığı tarihte zarar görenin alacağın miktarını belirlemeyi mümkün kılan bilgi ve belgelere sahip olmaması ("sübjektif imkânsızlık") yeterlidir.²⁹ Yine davacının zararı belirlemesi objektif

²⁵ Melis Taşpolat Tuğsavul, Kolektif Hukuki Yarar Çerçevesinde Topluluk Davaları, İstanbul 2016, s. 192 vd.

²⁶ Hakan Pekcanitez, Pekcanitez Medenî Usûl Hukuku, C. II, 15. Bası, İstanbul 2017, s. 1103.

²⁷ Tanrıver, olması gereken hukuk bakımından tüzel kişilere, usûl ekonomisine uygunluğun sağlanması, aynı hayat olayından kaynaklanıyor olması sebebiyle organik açıdan bağlılığı bulunan talepler hakkında birbiriyle çelişen hükümlerin verilmesinin önlenmesi ve dolayısıyla hukuksal barışın korunabilmesi için, üyeleri ya da mensupları lehine, tazminata hükmedilmesini isteme yetkisi verilmesinin daha isabetli olacağını ifade etmiştir (Tanrıver, s. 675-676).

²⁸ Hakan Pekcanitez, Belirsiz Alacak Davası, Ankara 2011, s. 83.

²⁹ Pekcanitez, Pekcanitez Usûl, C. II, s. 1028; Pekcanitez, Belirsiz Alacak Davası, s. 43-45; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 332; Cemil Simil, Belirsiz Alacak Davası, İstanbul 2013, s. 218; Görgün/Börü/Kodakoğlu, s. 224; Tanrıver, s. 639.

olarak kolayca mümkün olmayabilir. Bu sebeple, yargılama hukuku bakımından özel ve yeni bir doktrin ve içtihat alanı olarak, bu tür durumlar için belirsiz alacak davasının çerçevesinin iyi çizilmesi gerekmektedir.³⁰ Bu söylediklerimizden depremle bağlantılı tüm davaların belirsiz alacak davası şeklinde açılabileceği sonucu çıkartılmamalıdır; ancak bu durum belirsiz alacak davasının şartları oluştuğunda yeni bir uygulama alanı olacaktır.

Bu iki önemli dava dışında, ayrıca tespit davası (HMK m. 106), kısmî dava (HMK m. 109), dava yığılmasının (HMK m. 110) da özel görünüşleri karşımıza çıkabilecektir. Burada özellikle deprem durumunun birçok açıdan tespit davası için aranması gereken özel hukukî yarar şartını sağladığı söylenebilir. Zira eda davası açılabilen durumlarda tespit davası açılmasa da bir hakkın veya hukukî ilişkinin varlığı ya da yokluğu hakkında güncel bir yarar varsa tespit davası açılabilir.³¹ Kişilerin eldeki verilerle eda davası açması henüz mümkün olmayabilir, ayrıca bazı başvuruları yapmak için zarar ve hak kaybının tespiti gerekebilir. Bu sebeple tespit davalarında aranması gereken özel hukukî yarar bakımından da burada özellikle dikkatli olunmalı ve değerlendirme yapılmalıdır.

Açılacak davalarda dava türleri yanında, taraf sorunlarıyla da sık sık karşılaşılacaktır. Felâketin büyüklüğü çerçevesinde, bir yandan hak kayıplarına uğramamak için bir an önce dava açılması isteği, ancak bu süre içinde a hak sahipleri ve kendilerine karşı talepte bulunacak kişilerin ölmesi, kaybolması gibi sorunlar sebebiyle, tarafların doğru gösterilememesi durumu ortaya çıkabilir. Keza kendilerine karşı dava açılması muhtemel kişilerdeki çokluk da yine ayrı bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Çünkü, duruma göre kamu kurumları, mühendis, müteahhit, denetim sorumlusu gibi birden fazla muhatap olacaktır. Bunların her zaman doğru tespiti ve davanın yönlendirilmesi mümkün olamayabilir. Yine örneğin, çöken aynı binada bulunan kişilerin maddî hukukla da bağlantı içinde hangi durumda birlikte dava açabileceği tartışmaları da gündemde olacaktır.

³⁰ Bu konuda bkz. Simil, s. 149 vd.

³¹ Pekcanitez, Pekcanitez Usûl, C. II, s. 977; Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 217; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 329; Kuru/Aydın, El Kitabı, s. 404-405; Kuru/Aydın, Ders Kitabı, s. 141; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 301; Görgün/Börü/Kodakoğlu, s. 230.

Tüm bu sebeplerle tarafın doğru gösterilmesi önem taşımaktadır. Bu noktada tarafta bir yanlışlık ve eksiklik söz konusu olursa, tarafta iradî değişiklik yoluna gidilmesi mümkün olabilir (HMK m. 124). Böyle bir durumda çoğunlukla karşı tarafın rızasına ihtiyaç duymadan, talep üzerine hâkim kararıyla bunun gerçekleştirilmesinin şartları oluştuğunu söyleyebiliriz (HMK m. 124/3-4).³² Çünkü, depremin ortaya çıkardığı durum sebebiyle davalıyı doğru tespit etmek mümkün olmayabilir veya birden fazla sorumlu olması hâlinde davalı tarafta eksiklik olabilir. Böyle durumlarda kanunun bu konuda tanıdığı imkânın kullanılmasına izin verilmelidir.

Taraflarla bağlantı içinde davacı ve davalı tarafta dava arkadaşlığı (HMK m. 57- 60) hükümlerinin yerinde işletilmesi yanında, taraf ve dava ehliyeti, dava takip yetkisi, temsil (HMK m. 50-56) gibi kurumlara da dikkat edilmelidir. Bu çerçevede, sorumlular arasındaki ilişkiye göre, taraf konumunda olmasa dahi, hakların kullanılması, rüçû ilişkileri bağlamında aslî müdahale, fer'î müdahale ve davanın ihbarı hükümleri de uygulama alanı bulacaktır (HMK m. 61-70). Bunların gereği gibi ve zamanında yapılması bir yandan hak kayıplarına yol açacak diğer yandan da yargılamaların gereksiz yere uzamasına, hatta hüküm verilse dahi bunların icrası ve takibi sorunlarına yol açacaktır.

H. ADLÎ YARDIM

Açılacak davalar ve yapılacak başvurular hakkında önemli bir husus ise yargılama harç ve giderleridir (HMK m. 323 vd.). Şu anda deprem mağdurlarının birçoğunun, başvurulacak hukukî yollarda bunları maddî olarak karşılaması neredeyse imkânsızdır. Adlî yardım, kişilerin yargı mercileri önünde haklarını arayabilmeleri ve savunma haklarını kullanabilmeleri amacıyla kabul edilen bir kurumdur.³³ Dolayısıyla adlî yardım, mahkemeye erişim yönünden, önemli bir adil

³² Karşı tarafın rızası aranmaksızın iradî taraf değişikliğine izin verilen hâllere ilişkin olarak bkz. Hülya Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukukunda İradî Taraf Değişikliği*, Ankara 2014, s. 182 vd.

³³ Oğuz Atalay, *Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku*, 15. Bası, İstanbul 2017, s. 2410-2411; Baki Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, 6. Bası, C. V, İstanbul 2001, s. 5418; Mehmet Akbal, *Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım*, *TBB*, C. 93, 2011, s. 148. Adlî yardım kurumu hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. Oğuz Atalay, *Medenî Usûl Hukukunda Adli Yardım*, Ankara 1986.

yargılanma hakkı güvencesidir.³⁴ Adli yardım, malî olanakları yetersiz olan kişilerin bir davanın getireceği malî yüklerden geçici olarak muaf tutulmasını sağlar.³⁵

Yargı organlarının uygulamada adli yardım konusunda çok da kolay karar vermediği bilinen bir gerçektir. Bu konuda en uygun çözüm, aslında başlangıçta önerdiğimiz bu tür durumlar için yapılacak çerçeve düzenlemede özel hüküm konulmasıdır. Ancak bu yapılmamıştır. Bu konuda bir özel düzenleme olarak 4539 sayılı Doğal Afet Bölgelerinde Afetten Kaynaklanan Hukukî Uyuşmazlıkların Çözümüne ve Bazı İşlemlerin Kolaylaştırılmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabulü Hakkında Kanun'un 3. maddesinin 1. fıkrasında, doğal afete maruz kalanların istemleri hâlinde, afetten kaynaklanan hukukî uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin her türlü dava ve işlemlerde adli yardım hükümleri uygulanacağı düzenlenmiştir.³⁶

Hem bu özel düzenlemenin gereği olarak hem de genel anlamda deprem karşısında, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 334. vd. hükümlerinde düzenlenen adli yardımın şartlarının deprem mağdurları için gerçekleştiği kanaatindeyiz. Bu konuda özellikle ilgili makamlardan, hatta e-Devlet üzerinden alınacak belgelerle yapılacak başvurular kapsamında adli yardım taleplerinde makul davranılması gerekmektedir, mağdur olanı daha da mağdur edici bir yol izlenmemelidir. Örneğin, yapılan e-Devlet sorgulamasında adli yardım talebinde bulunan kişinin üzerinde kayıtlı taşınmaz bulunsa bile, bu taşınmazın yıkılmış veya kullanılamaz hâlde olması mümkündür. Dolayısıyla yapılan incelemenin, adli yardım talebinde bulunan kişinin açıklamalarıyla birlikte değerlendirilmesi ve adli yardım kurumunun amacı gözetilerek karar verilmesi gerekir. Ayrıca, şartlar değerlendirilerek aslında geçici bir muafiyet olan adli yardımla yapılan ödemeler, kişilerden daha

³⁴ Sibel İnceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, 4. Bası, İstanbul 2013, s. 12; Abdullah Çelik, "Bireysel Başvuru Kapsamında 'Adli Yardım'", Bireysel Başvuru İncelemeleri, Ankara 2013, s. 87; Atalay, Pekantez Usûl, s. 2412-2413. Ayrıca bkz. AİHM Kreuz/Polonya kararı, Başvuru No. 28249/95, 19.6.2001, p. 62-67.

³⁵ Atalay, Adli Yardım, s. 87; Kuru, Şerh, C. V, s. 5418. Örneğin, "[...] Adli yardım fakir bir kimsenin bir davanın gerektirdiği oldukça kabarık olan harç ve masrafları sağlayamaması durumunda, bu mali külfetlerden geçici olarak muaf tutulmasıdır [...]" 3. HD, 14.01.2019, 7537/31 (Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi).

³⁶ Ayşe Kılınc, Medenî Usûl Hukukunda Adli Yardım, Ankara 2013, s. 347.

sonra alınmamalıdır. Çünkü, adli yardım sebebiyle Devlet tarafından karşılanan giderlerin tahsili, bundan yararlananlar için yeni bir mağduriyet oluşturacaktır (HMK m. 339/2).

Şüphesiz deprem sebebiyle ortaya çıkan durum karşısında Avukatlık Kanunu'nda düzenlenen (AvK m. 176 vd.) adli yardım kurumunun da ayrıca etkin kullanımı değerlendirilmelidir. Avukatlık Kanunu'nun 176. ilâ 181. maddelerindeki düzenlemelerin amacı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda düzenlenmiş olan adli yardıma ilişkin hükümleri tamamlamaktır. Adli yardım hizmeti, baro merkezlerinde, baro yönetim kurulunca avukatlar arasında oluşturulan adli yardım bürosunca yürütülür. Avukatlık Kanunu'nun 178. maddesine göre, adli yardım talebiyle doğrudan barolara başvurulması da mümkündür. Bu talebin başvuru yapılan baroca kabul edilmesi hâlinde adli yardım bürosu tarafından, ilgilinin mahkemeden adli yardım kararı alabilmesi için gerekli işlemler yapılır. Adli yardım bürosu, adli yardım talebinin mahkemece kabulü üzerine davayı takip etmek ve sonuçlandırmakla yükümlüdür. Ayrıca mahkemeden Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 335/1-ç maddesine göre bir karar alınmasına gerek olmaksızın, kendisine bir avukat tutabilecek maddî imkânı bulunmayan kimseler, doğrudan Baroya başvurarak adli yardım talep edebilirler. Buradaki adli yardım, o kişiye mahkemelerde yardımcı olmak üzere bir vekil tayin edilmesiyle sınırlıdır (AvK m. 179).

Barolar konuyla ilgili olarak kamuoyunu bilgilendirmeli, sistemin sağlıklı şekilde çalışmasını sağlayacak tedbirler almalıdır. Çünkü hem nitelik hem nicelik olarak yüksek bir oran söz konusudur.

I. GEÇİCİ HUKUKÎ KORUMALAR, ÖZEL OLARAK DELİL TESPİTİ SORUNU

1. Genel Olarak

Mevcut durumda bir yandan ortaya çıkan zarar ve mağduriyetin giderilmesi için açılacak davalar bakımından ihtiyatî tedbir, ihtiyatî haciz gibi geçici korumalarla ilgili sorunlar karşımızda dururken, diğer yandan da özellikle açılacak davalardaki delillerin tespiti ile ilgili sorunlarla karşı karşıyayız. Çünkü, deprem enkazları birer delil niteliğindedir. Ancak bu delillerin bozulması ya da muhtemel dava-

lılarca ortadan kaldırılması, karartılması söz konusu olabileceği gibi, enkazların yol açtığı insanî ve sosyal sorunlar sebebiyle de kaldırılması gerekmektedir. Delil niteliğindeki enkazlar kaldırıldıktan sonra ispat ve deliller bakımından sorunlar karşımıza çıkabilir. Ancak aşağıda da açıklayacağımız üzere, bu enkazlarda tespit yapılması hukuk yargılamasından daha çok ceza yargılaması bakımından önemlidir. Buradan tespitlerin hukuk yargılamasında önemsiz olduğu ve acele edilememesi gerektiği sonucu çıkarılmamalıdır. Bununla birlikte aksi bir durumda dahi, hukuk yargılamasında bazı telafi imkânlarına sahip bulunmaktadır.

Öncelikle ilerde açılacak muhtemel davalarda, genel ihtiyatî tedbir (HMK m. 389 vd.) ve ihtiyatî haciz (İİK m. 257 vd.) bakımından, her somut olayda ayrıca değerlendirmekle birlikte birçok şartın gerçekleştiği söylenebilir. Çünkü, hakkın elde edilmesinin güç veya tamamen imkânsız olması denildiğinde (HMK m. 389/1) böyle bir felâketten daha somut bir şey olamaz; keza para alacağının elde edilmesi için henüz vadesi gelmemiş bir alacak bakımından, karşı tarafın kaçması, mal kaçırması ve oturduğu yerin belirli olmaması şartlarının (İİK m. 257/2) önemli ölçüde gerçekleşme ihtimali kuvvetlidir. Unutmamak gerekir ki, bu durumlarda zaten tam ispat değil, yaklaşık ispat aranmaktadır.

Burada Türk Borçlar Kanunu (TBK) m. 76'da düzenlenen geçici ödemelere ilişkin düzenleme de mutlaka göz önünde tutulmalıdır. TBK m. 76'ya göre "*Zarar gören, iddiasının haklılığını gösteren inandırıcı kanıtlar sunduğu ve ekonomik durumu da gerektirdiği takdirde hâkim, istem üzerine davalının zarar görene geçici ödeme yapmasına karar verebilir*". Bu maddenin gerekçesinde,³⁷ özellikle somut olayda uğradığı zararın giderilmesi için acilen parasal bir desteğe ihtiyaç duyan, karşı tarafın sorumluluğu konusunda da hâkime inandırıcı delil sunan zarar görenlerin korunmasının amaçlandığı vurgulanmıştır. Bu hüküm sosyal bir hükümdür.³⁸ Deprem bakımından bunların neredeyse tamamı ger-

³⁷ "Bu yeni düzenlemeyle, meselâ, hiçbir sosyal güvenceden yararlanamayacak durumda bulunmakla birlikte, somut olayda uğradığı zararın giderilmesi için acilen parasal bir desteğe ihtiyaç duyan ve tazminat yükümlüsünün, uğradığı zarardan sorumluluğunu hâkime sunduğu inandırıcı kanıtlarla ortaya koyan zarar görenlerin korunması amaçlanmıştır." (TBMM Bülteni, Dönem 23, Yasama Yılı 3, Sıra Sayısı 321, s. 10).

³⁸ Gökhan Antalya, "6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Madde 76 Düzenlemesi: 'Geçici Ödeme'", *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, C. 8, Y. 2013, Özel Sayı: Prof. Dr.

çekleşmiş olacaktır. Şüphesiz her somut olayda ayrıca değerlendirme yapılmalıdır. Ancak davalıların özellikle kamu kurumu, tüzel kişi, kâr amacı güden şirket vb. şeklinde ekonomik yönden güçlü muhataplar olması durumunda, bu maddenin uygulanmasında tereddüt edilmemelidir.

Bu konuda açılacak davaların sonuçlarından kurtulmak amacıyla, davalı olması muhtemel kişilerin malvarlıklarını değiştirmesi, aktarması, başkalarına devretmesi, muvazaalı işlemler yapması söz konusu olabilecektir. Bu konuda da gerektiğinde tedbir veya ihtiyatî haciz talebi çok çabuk ve seri hâlde değerlendirilmelidir. Önümüzdeki dönemde muhtemel bu tür tedbir talepleri ve davalar da karşımıza çıkacaktır.

2. Delil Tespiti Sorunu

Geçici hukukî korumalar bakımından şu anda en önemli sorun delil tespiti sorunudur.³⁹ Bu büyük felâkette klasik delil tespiti kurumunun (HMK m. 400 vd.) yeterli olmayacağı açıktır. Her şeyden bu tespiti yapacak bir mahkeme, hâkim bulmak zordur, ayrıca bu büyük yıkımın tümünü bu yolla tespit şu anda mümkün görünmemektedir. Şüphesiz ki, delil tespitinin yapılabildiği durumlarda, öncelikle bunun yapılması en uygun yöntemdir. Keza bu felâket karşısında noterlik ya da diğer kurumların da istenen seviyede bir tespiti gerçekleştirmesi mümkün görünmemektedir.

Öte yandan yıkılması düşünülen binaların hasarlı olanlarının, ilerde açılacak olan davalarda delil teşkil edeceğinden bu binalardan alınacak numunelerin delil olarak kullanılması büyük önem taşımak-

Aydın Zevkliler'e Armağan, C. I, s. 185-186; Emel Badur E, "Geçici Ödemeler", *THD*, C. 11, S. 114, Y. 2016, s. 25. Anılan bu hükmün devletin sosyal güvenlik görevini bireye yüklediği ve davalının sorumluluğunun kesinleşmediği bir noktada tazminat ödemeye mahkum edilmesi gibi gerekçelerle söz konusu düzenleme doktrinde bazı yazarlar tarafından eleştirilmiştir (Ahmet M. Kılıçoğlu, "Haksız Fiilde Müteselsil Sorumluluk ve Geçici Ödemeler", Symposium anlässlich des 80. Jahrestages des Inkrafttretens des Türkischen Zivilgesetzbuch, Türk Medeni Kanununun Yürürlüğe Girişinin 80. Yılı Münasebetiyle Düzenlenen Sempozyum, Ankara 2006, s. 173; Cengiz Koçhisarlıoğlu/Özlem Erişgin, Yeni Türk Borçlar Kanunu Tasarısı'nda Haksız Fiiller, Prof. Dr. Rona Serozan'a Armağan, İstanbul 2011, s. 1271.

³⁹ Bu konuda daha önce sosyal medya üzerinden de paylaşılan AHG İzmir Grubunun bizim de destek verdiğimiz raporuna bakılmasında yarar vardır. Bkz. AHG İzmir sosyal medya hesapları (@AHGizmir).

tadır. Bu noktada deprem sonrasında açılan davalarda, delillerin toplanması için ağır hasarlı binaların yıkımının ihtiyatî tedbir kararıyla durdurulabilmesi mümkündür. Zira hem yıkılacak binayla ilgili korunacak bir hakkın olması yahut önemli delillerin toplanabilmesi ve koruma altına alınabilmesi için süre gerekir. Bu nedenle depremden özellikle ağır hasar gören binalarla ilgili delil tespiti süreci henüz tamamlanmadan bu binaların yıkılmasının önlenmesi gerekebilir. Ayrıca henüz delil tespiti yapılmamış ve tamamen yıkılmış olan binaların da delil tespiti tamamlanuncaya kadar enkazının kaldırılmasının tedbiren durdurulması zorunluluğu doğabilir. Bu nedenle mahkemelerin hem diğer hakların korunması için gereken işlemlerin yapılması hem de delillerin tespiti açısından yıkımın veya enkazın kaldırılmasının tedbiren durdurulmasına karar verebilmesi mümkündür. Bu hususta şüphesiz ki hukukî yarar mevcut olup, ispat ölçüsü fazlasıyla sağlanmaktadır. Bununla birlikte tedbiren yıkımın durdurulması ya da enkazın kaldırılmamasının sağlanması hâlinde, avukatların da delil toplamayabilme açısından, özellikle imalat kusurları veya kolon kesigi gibi durumların tespiti bakımından binalar yıkılmadan fotoğraf çekme ya da binada yapılan değişikliklerle ilgili bilgi edinme imkânı olacaktır. Bu imkân ilerleyen zamanda açılacak olan davalarda sorumluların tespit edilmesi açısından belirleyici bir önemi haizdir.

Delil tespitine ilişkin olarak 4539 sayılı Doğal Afet Bölgelerinde Afetten Kaynaklanan Hukuki Uyuşmazlıkların Çözümüne ve Bazı İşlemlerin Kolaylaştırılmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabulü Hakkında Kanun'un 1. maddesinde de ayrıca bir düzenleme yapılmıştır. Anılan bu hüküm uyarınca, doğal afet bölgelerinde afete maruz kalanların, afetten kaynaklanan hukukî uyuşmazlıkların çözümü amacıyla delillerin tespitine ilişkin istemleri, ispat olunacak olay ile tanıklar ve bilirkişiye sorulacak sorulara ilişkin konuları belirten ve üç nüshadan oluşan bir dilekçenin verilmesi veya mahkeme kalemine yapılacak sözlü başvurunun tutanağa geçirilmesi suretiyle yapılır. Ölüm, gaiplik veya yaralanma gibi nedenlerle delil tespiti yaptıramayacak durumda olanların eşleri ile üçüncü dereceye kadar kan veya sıhrî hısımları da delil tespiti isteminde bulunabilirler. Delil tespitine ilişkin başvurular, mahkemece öncelikle incelenir ve karara bağlanır.

Burada en önemli ve hızlı yöntem, bu depremde her yıkıntı bir suç potansiyeli taşıdığından savcılıkların tüm binalara ilişkin tespitidir.

Çünkü, Cumhuriyet savcılıkları kamu adına hareket ederek ve tüm imkânları kullanarak en hızlı ve güvenilir şekilde bu tespitleri yapabilir, ayrıca delilleri muhafaza edebilir, güvenliğini sağlayabilir. Bu yolla yapılacak tespitler hukuk davalarında da kullanılabilir. Bunun için de Türkiye Barolar Birliği, barolar, ilgili odalar ve Adalet Bakanlığının iş birliğinde, bu tespitlerde avukat ve teknik eleman/bilirkişi temini sağlanabilir. Bu durum aynı zamanda tespitlerin güvenilirliğini artıracaktır.

Bunun dışında bireysel olarak ya da yine özellikle topluluk davası açabilecek kurumların ve baroların organizasyonu kapsamında, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 293. maddesinde düzenlenen uzman görüşü kurumundan seri ve pratik bir yöntemle yararlanılabilir.⁴⁰ Yukarıdaki yöntemin uygulanmadığı yerlerde veya onun yanında, istenirse ayrıca, baroların diğer ilgili odalar ve kurumlarla iş birliğiyle her yıkıntıdan usûlüne uygun örneklerle tespit ve raporlama yapılabilir. Buna ilişkin deyim yerindeyse bir delil kutusu ve buna ilişkin tutanak, raporlama ile bir delil dosyası oluşturması uygun olacaktır. Bu raporlar en azından Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun. 293. maddesi kapsamında uzman görüşü olarak yargılamalarda dikkate alınması gerekecektir. Başka delilin olmadığı yerde, bu görüşlerin ciddi bir gerekçe olmadan değerlendirilmemesi düşünülemez.⁴¹ Uzman gö-

⁴⁰ Hakan Pekcanitez, "Özel Uzman (Bilirkişi) Görüşü ve Değerlendirilmesi", Makaleler, C. II, İstanbul, 2016, s. 394; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 543; Hasan Elyıldırım, Hukuk Yargılamasında Uzman Görüşü (Özel Bilirkişi), Ankara 2021, s. 114; Mikail Bora Kaplan, "Medenî Usûl Hukukunda Bilirkişi Raporu ile Uzman Görüşü Arasındaki Çelişkinin Giderilmesi", *TAÜHFD*, C. 4, S. 2, Y. 2022, s. 561.

⁴¹ Pekcanitez, Uzman Görüşü, s. 416; Elyıldırım, s. 169; Kaplan, s. 563. Örneğin, "[...] Bu durumda öncelikle mahkemece gerekli görüldüğü takdirde HMK'nun 293. maddesinde öngörülen şekilde uzman görüşüne itibar edilip edilmeyeceğinin belirlenerek birleşen davada davacı yanca sunulan fotoğrafların tarihlerinin netleştirilmesi, bu hadise çözüldükten sonra konusunda uzman yeni bir bilirkişi heyetinden Yargıtay denetimine elverişli ve taraflarca sunulan tüm belgelerin değerlendirmeye tabi tutulduğu bir rapor alınarak sonucuna göre öncelikle birleşen davadaki hükümsüzlük istemi bakımından bir karar verilmesi gerekirken yetersiz bilirkişi görüşüne ve gerekçeye dayalı olarak birleşen davanın reddine karar verilmesi doğru görülmemiş, birleşen davada davacı vekilinin birleşen davaya yönelik temyiz itirazlarının kabulüyle kararın bozulmasına karar vermek gerekmiştir [...] 11. HD, 02.02.20211234/700 (Kazancı İçtihat Bankası). "[...] Açıklanan sebeplerle uzman görüşünün taraf beyanı veya açıklaması olma özelliği göz ardı edilmemeli, içeriğindeki vakıaların davacı açısından bağlayıcı olduğu dikkate alınmalı, bu çerçevede yapılacak değerlendirme sonucunda uyumsuzluğun esası ile ilgili bir karar verilmelidir [...]" 9. HD, 10.11.2022, 10409/14702 (Kazancı İçtihat Bankası).

rüşü hâkimin hukuk bilgisiyle çözmesinin mümkün olmadığı, teknik ve bilimsel uzmanlık gerektiren hususlarda hazırlandığından, alanında uzman bir kişiden dava konusuyla ilgili alınan bilimsel mütalaanın yargılamada dikkate alınmaması, adil yargılanma hakkının ve bu hakkın medenî usûl hukuku bakımından en önemli yansımalarından olan hukukî dinlenilme hakkını ihlâl sayılır.⁴²

Bu da mümkün değilse, en azından baro temsilcilerinin oluşturulacak gönüllü avukatlar ve teknik ekiplerle enkazdan örnek alıp saklaması, mümkün olduğunca bunu yukarıdaki usûlle yapması yoluna gidilebilir. Bu ve yukarıda belirtilen yöntem, Avukatlık Kanunu'nun ikinci maddesindeki delil toplama yetkisi kapsamında değerlendirilebilir. Unutmamak gerekir ki, açılacak bu davalarda kural olarak takdiri deliller, yani ispata elverişli her türlü delil kullanılabilir. Durumun ispatı için her türlü delil kullanılabilirliği için, mümkün olduğunca, şartların uygunluğuna göre ne kadar delil toplanabilirse o kadar önemli ve ilerdeki yargılamalar için yararlı olacaktır. Burada sorun delilin ne kadar güvenilir şekilde elde edildiği ve durumu ispata elverişliliğidir.

İ. İSPAT VE DELİLLERE İLİŞKİN BAZI TEMEL TESPİTLER

1. İspat Hakkı ve İspata İlişkin Yükler Bakımından Değerlendirme

Bu davalarda, davacı mağdurların iddia yükü ile belirli ölçüde (bina, malik veya kullanan olma, zarar görme gibi) temel konularda somutlaştırma yükü bulunmaktadır. Yani, özellikle zarara veya talebe esas olan vakıalar, bunlara ilişkin talepleri ortaya koymak davacı tarafın üzerindedir.⁴³ Keza bu konuda davalıların tespiti ile davalıların belirtilmesi, en azından olaya ilişkin temel somutlaştırmanın (örneğin, yıkılan bina, ortaya çıkan zararlar vb.) asgarî ölçüde yapılması gerekecektir. Başka bir ifadeyle davacının vakıa unsurlarını eksiksiz bir biçimde tamamen değil, talebi belirlemeye yetecek derecede önemli

⁴² Hukukî dinlenilme hakkının unsurlarına ilişkin olarak bkz. Özekes, Hukukî Dinlenilme Hakkı, s. 86 vd.

⁴³ Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 238; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 360; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 334; Görgün/Börü/Kodakoğlu, s. 421; Taner Emre Yardımcı, Hukuk Yargılamasında Somutlaştırma Yükü, İstanbul 2017, s. 57.

(belirleyici) olan ve vakıaların diğerlerinden ayrılmasına imkân verecek olan unsurlarını bildirmesi yeterlidir.⁴⁴

Bu noktada hayat olayı ile yargılamaya getirilen vakıalar arasındaki ayırımın doğru yapılması gerekir. Hayat olayı, dış dünyada taraflar arasında yaşanan, birden fazla unsuru (vakıayı) içeren ve içeriğinde az çok hukukî sonuçlara bağlanmış değerlerin bulunduğu olayı ifade eder.⁴⁵ Vakıa kavramı ise, hayat olayında içerisinde yer alan maddî hukuktaki koşul vakıaları karşılayan vakıaları ifade eder. Yani hayat olayı, maddî hukuka ilişkin birden fazla normun koşul vakıalarını içerebileceği gibi, herhangi bir normun koşul vakıasını içermeyebilir. Dolayısıyla dava dilekçesinde sadece soyut olarak depreme atfı yapılması, bu anlamda somutlaştırma yükünün yerine getirildiği anlamına gelmez. Talepte bulunan taraf, hayat olayını aktarırken maddî hukuka göre talebini haklı kılan koşul vakıaların meydana gelen hayat olayında mevcut olduğunu da somut bir şekilde en azından temel yönleriyle ortaya koymakla yükümlüdür. Örneğin, bir binanın depremde yıkıldığı veya hasar gördüğü durumda, bina, taraflar arasındaki eser sözleşmesine istinaden yapılmış ve fakat sözleşmede öngörüldüğü şekilde inşa edilmediği için yıkılmış ve zarar görmüşse, sadece deprem hayat olayından bahsedilmesi yeterli değildir. Talepte bulunan taraf, karşı tarafla arasında bir eser sözleşmesi olduğunu, binanın (eserin) taraflar arasındaki sözleşmede öngörüldüğü şekilde inşa edilmediğini, bu nedenle depremde yıkıldığını veya zarar gördüğünü temel noktalarıyla somut ve makul bir şekilde ortaya koymakla yükümlüdür. Hukukumuzda vakıalara dayandırma teorisi kabul edilmiş olduğundan, hâkim tarafların hukukî nitelendirmeleriyle bağlı değildir ve hukuku re'sen uygular (HMK m. 33). Ancak tarafların her hâlükârda hayat olayını, taleplerini haklı kılacak koşul vakıalar bakımından somutlaştırmaları zorunludur.

Bu bağlamda bir hayat olayı olarak depreme tek bir sonuç bağlamak mümkün değildir. Hayat olayı olarak depremin varlığı yadsına-

⁴⁴ Atalay, Pekcanitez Usûl, s. 1683; Yavuz Alangoya, Medenî Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler, İstanbul 1979, s. 106-107; Baki Kuru, "Medeni Usul Hukukunda Dava Sebebi", AD, S. 4, Y. 1967, s. 242; Christian Berger ua., Stein/Jonas Kommentar zur Zivilprozessordnung Bd. IV, 22. Aufl., Tübingen 2008, §253, Kn. 11.

⁴⁵ Nedim Meriç, Medenî Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi, Ankara 2011, s. 99.

maz, fakat ispat yükü ve daha önemlisi delil ikame yükü belirlenirken, tarafların ileri sürdükleri talepler doğrultusunda maddî hukuka göre hayat olayı içerisinde gerçekleşmiş olması aranan koşul vakıa esas alınarak hareket edilmelidir. Bu anlamda *one-size-fits-all* (tek beden herkese uyar) tarzı bir yaklaşımdan kaçınılması gerekir. Örneğin, hemen yukarıda verilen örnekte olduğu gibi, sözleşmesel bir ilişki kapsamında kötü ifadan kaynaklı bir zarar söz konusu ise, sözleşmeye aykırılık olmadığını veya sözleşmeye aykırılık bakımından kusurlu olmadığını davalının müteahhidin ispat etmesi gerekir (TBK m. 471). Bu açıdan ispat yükü, davalı müteahhidin üzerindedir. Öte yandan haksız fiile dayalı bir talep ileri sürülmüşse, kural olarak zarar gören zararını ve zarar verenin kusurunu ispatlamakla yükümlüdür (TBK m. 50). Dolayısıyla burada zarar, kusur ve zarar ile kusur arasındaki illiyet bağıntı ispat yükü temelde davacı zarar gören üzerindedir. Ancak depremin delil ikame yükü bakımından durumu ve ispat yüküne etkisi farklı şekillerde karşımıza çıkabilir. Her iki durumda da hayat olayı olarak binada meydana gelen zarar depremden kaynaklanmıştır. Ancak taraflar arasındaki ilişkinin türleri farklılık gösterdiğinden, hayat olayı içerisinde maddî hukuka ilişkin koşul vakialar ve bunların ispatı farklılık göstermektedir.

Bunun dışında, özellikle bina ve binanın teknik yönüne ilişkin somutlaştırma yükü (HMK m. 194) davacıdan çok davalı tarafta olacaktır. Çünkü, davacının genel somutlaştırması dışında, bu konudaki teknik verilerle ilgili belge ve bilgiler bu kişilerdedir. O sebeple ayrıntılı somutlaştırma davacıdan değil, davalılardan beklenmelidir. Taraflar arasındaki bilgi asimetrisinin giderilebilmesi için davalının isticvap edilmesi veya davalının elindeki belgeleri ibraza zorlanması (HMK m. 219/1) gibi imkânlarla başvurulabilir.⁴⁶

Hukuk yargılamasında, ispat yükü bakımından birçok kişinin yanlış bildiği üzere, “müddei iddiasını ispatla mükelleftir” sözü her zaman geçerli değildir; esasen medenî yargıda ispat yükünü belirle-

⁴⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Yardımcı, s. 180 vd. Karşı tarafın elindeki belgelerin ibrazı bakımından Anglo-Amerikan hukukundaki gibi dava öncesi keşfi (pre-discovery) ve Alman hukukundaki gibi maddî hukuktan doğan bilgi ve belge talebine ilişkin hükümlere mevzuatımızda yer verilmemesinin ispat hakkı açısından doğurduğu zorluklara ilişkin olarak bkz. Pınar Çiftçi, Medenî Yargılama Hukukunda İspat Hakkı ve Sınırlamaları, Ankara 2018, s. 268 vd.

mekte esas alınan teoriye de uygun değildir. Burada önemli olan, vakiayı kim iddia ederse etsin, o vakiaya bağlanan hukukî sonuçtan kimin lehine hak çıkardığıdır (HMK m. 190/1).⁴⁷ Ayrıca, kanunda açıkça ispat yükünün belirlendiği durumlarla karinelerin söz konusu olduğu durumlarda, bunlara göre ispat yükü belirlenecektir (HMK m. 190/2). Aşağıda da kısaca açıklayacağımız üzere, böyle bir deprem ve felâket durumunda, birçok fiilî karine ortaya çıkacak, fiilî karine ve ilk görünüş ispatı⁴⁸ devreye girecektir. Bunlar, bir yandan ispat yükünün belirlenmesinde, diğer yandan da ispat ölçüsü ve ispat türleri bakımından önemlidir.

Yine uygulamada çok yanlış bilinen ve yargı kararlarında da hak kayıplarına yol açacak şekilde yanlış ifade edilen ispat yükü ile delil ikame yükü ayırımıdır. Delil ikame yükü, iddia, somutlaştırma ve ispat yükü kimde olursa olsun, mevcut delillerin kimin elinde olduğu, bunu somut olarak kimin sunabileceğiyle ilgilidir.⁴⁹ Yargılama sırasında ortaya çıkan duruma göre hâkim, somut delil ikame yükünü belirler ve taraflardan birine yükleyebilir. Bu sebeple ispat yükü, temelini maddî hukukta bulsa da delil ikame yükü usûlî bir kurumdur. O yüzden ispat yükü (yine uygulamadaki birçok yanlış bilgi kapsamında) temelde yer değiştirmese de, delil ikame yükü yer değiştirebilir.⁵⁰ Bu çerçevede ortaya çıkan duruma bakıldığında, böyle bir felâket kapsamında özellikle de delil ikame yükünün, davacılarından çok, önemli ölçüde davalı tarafta yer alan kamu kurumları, sorumlu müteahhit, sorumlu mimar-mühendis, yapı denetim sorumluları vb. üzerindedir. Çünkü, bu tür delilleri mağdur olan davacının elinde tutması, muhafaza etmesi ve hepsine sahip olması mümkün değildir. Hiçbir bina ma-

⁴⁷ Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 352; Atalay, Pekcanitez Usûl, s. 1696; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 481; Kuru/Aydın, El Kitabı, s. 620; Kuru/Aydın, Ders Kitabı, 242; Tanrıver, s. 862-863; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 408; Görgün/Börü/Kodakoğlu, s. 412.

⁴⁸ Dolaylı ispata ilişkin olarak bkz. Atalay, Pekcanitez Usûl, s.1619 vd.; Tanrıver, s. 851 vd.

⁴⁹ Muhammet Özekes, "FSEK'de İspata İlişkin 76. Maddenin İspat Hukuku Yönünden Değerlendirilmesi", *LFSHD*, S. 1, Y. 2005, s. 83; Oğuz Atalay, Medenî Usûl Hukukunda Menfi Vakıaların İspatı, İzmir 2001, s. 18, Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 483; Tanrıver, s. 875, 877-878; Görgün/Börü/Kodakoğlu, s. 418; Gökçen Topuz, Medeni Usul Hukukunda Karinelerle İspat, Ankara 2012, s. 38.

⁵⁰ Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 356; Atalay, Pekcanitez Usûl, s. 1710; Tanrıver, s. 875.

liki temel belgeler dışında, bu ayrıntılı belgelere sahip olamaz, bunları belirtilen kişiler hazırlar ve muhafaza eder, etmek zorundadır. Bu konudaki bilgi ve belgelerin, işin niteliği ve görevleri gereğince kanunen yukarıda belirtilen davalılarda olduğu açıktır. Bu durumda ispata ilişkin deliller davalı taraftadır. Hâl böyle olunca, davada bu konudaki delilleri davalılar sunmak ve getirmek durumundadır; yani bu muhtemel davalılar delil ikame yükü altındadır. Bunun anlamı, davalı taraf bu konudaki delilleri eksiksiz sunamaz ve aksini de ispat edemezse aleyhine karar verilmesi gerekeceğidir.⁵¹ Burada dikkat edilmesi gereken husus, hâkimin delil ikame etmek zorunda kalıp bunda başarısız olan, ispat yükünü taşımayan taraf aleyhine karar verirken belirsizlik hâli ve dolayısıyla ispat yüküne dayanan bir karar veremeyecek olmasıdır. Bu durumda verilecek karar, vakıa iddiasının aksinin doğru olmadığını, ispat yükünü taşımayan karşı tarafça ileri sürülen delillerle ispat edilememesi sebebiyle asıl ispatın yerine getirilmiş kabul edildiği gerekçesine dayanır. Bu sebeplerle, aslında depremden sonra, mağdur ve zarar görenlerden çok, başta kamu kurumları olmak üzere, binayla ilgili sorumluluğu olanların delillerin sağlıklı toplanması ve muhafazası için çaba göstermesi gerekmektedir; aksi hâlde ortaya çıkan olumsuzlukların sonuçlarına delil ikame yükü sebebiyle kendileri katlanacaktır.

Ayrıca delilleri yok ettiği, ortadan kaldırdığı anlaşılan davalı taraf bakımından (daha önce delil tespiti yapılmamış olsa dahi) aleyhine olumsuz bir usûlî durum oluşacaktır. Bunun bir gerekçesi, olumsuz taraf davranışlarının ispata etkisi,⁵² diğeri ise usûlî dürüstlük kuralıdır⁵³ (HMK m. 29). Kaldı ki, diğeri tarafın talebi veya mahkemenin kararıyla taraflar ellerindeki delilleri sunmak durumundadır, aksi hâlde aleyhlerine karar verilir (HMK m. 219 vd.). Hatta delilleri muhafaza etmeyen ve ortadan kaldıranların, bundan kaynaklanan ayrıca zararlardan sorumlu olması da söz konusu olabilir.

İspat bakımından herkesçe bilinen (malum ve maruf olan) vakıaların ispatına gerek yoktur (HMK m. 187/2). O sebeple en azından

⁵¹ Atalay, Pekcanitez Usûl, s. 1713; Görgün/Börü/Kodakoğlu, s. 418-419.

⁵² Çiftçi, s. 432; Haluk Konuralp, Medenî Usûl Hukukunda İspat Kurallarının Zorlanan Sınırları, Ankara 2009, s. 22 vd.

⁵³ Ramazan Arslan, Medenî Usul Hukukunda Dürüstlük Kuralı, Ankara 1989, s. 89-90, 149.

depremlerle ilgili olan veya o bölgede herkesin bilgisinde olan hususlarda ayrıca ispata gerek duyulmaması, ispatının istenmemesi, boşuna zaman kaybedilmemesi gerekir.

2. İspat Ölçüsü Bakımından Değerlendirme

Esasen bir davada aranan ispat ölçüsü, yani hâkimde iddia konusunda oluşturulması gereken kanaat, tam ispat, o vakıya veya vakıyaların varlığı ya da yokluğu konusunda tam kanaattir.⁵⁴ Ancak belirli durumlarda, kanunda açıkça belirtilen hâllerde (örneğin, tedbir, tespit gibi) veya işin niteliği tam ispatı mümkün kılmıyorsa, yaklaşık ispatla da yetinilebilir. Böyle durumlarda, davacılar iddialarını ağırlıklı bir ihtimalle ispat ederlerse, tam ispat aranmadan da yaklaşık ispatla yargı organları, davalı kişi veya kurumlar aleyhine karar verebilir.

Depremden dolayı bazı konularda istense de tam ispat gerçekleşmeyecektir. Örneği, gaiplik hâlinde, ölüm ahvali içinde kaybolmada, birçok zarar kalemlerinde bu durum karşımıza çıkacaktır. Keza bazı zararlar bakımından hakkaniyete göre maddî hukuk hesaplamaları gerekebilecektir. Hukuk yargılamasında, ceza yargılamasındaki gibi şüpheden sanık yararlanır kuralı mevcut değildir. İspat yükü, delil ikame yükü ve ispat ölçüsü her durumda değerlendirilmelidir. Şu andaki mevcut durumda ise bunlar davalılar değil, ağırlıklı olarak davacılar lehinedir. Olumsuzluğun sonuçlarına daha çok davalılar katlanacaktır. Çünkü, tam ispatın hukuken ve fiilen mümkün olmadığı durumda, mutlaka bu yönde bir arayış hukuk yargılaması bakımından doğru değildir.⁵⁵

3. İspat Türleri Bakımından Değerlendirme

Burada ispat bakımından karşımıza çıkacak diğer bir durum ise, bu tür davalarda doğrudan ispatın her zaman mümkün olamamasıdır. Örneğin, davayla ilgili yerdeki enkaz kaldırılmış olabilir. Böyle bir durumda o binadan doğrudan örnek alınması onun üzerinden ta-

⁵⁴ Atalay, Pekcanitez Usûl, s. 1719; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 485; Tanrıver, s. 858; Görgün/Börü/Kodakoğlu, s.423.

⁵⁵ Bilge Umar/Ejder Yılmaz, İspat Yükü, 2. Bası, İstanbul 1980, s. 19, 65, 164; Bilge Umar, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, 2. Bası, Ankara 2014, s. 585-586; Kournalp, s. 28-29; Çiftçi, s. 385.

mamen ya da kısmen bir ispat faaliyetinin gerçekleştirilmesi mümkün olmayacaktır. Meydana gelen deprem felâketi özelinde ispat türlerine ilişkin örneklere geçmeden önce, deprem hayat olayına bağlı yargılamalarda sıklıkla başvurulacak fiilî karine, emare ispatı ve ilk görünüş ispatı kavramları üzerinde durmak ve bu kavramlar arasındaki farklara değinmek gerekir.

Fiilî karineler, bir hukuk kuralına dayanmaksızın, tarafların vakıa iddialarının doğruluğu veya bir delilin değeri hakkında hâkimin kanaat oluşturmasına yarayan, hayat tecrübesi kurallarına dayanan değer yargılarıdır. Burada varlığı bilinen bir vakıadan hareketle, tecrübe kurallarına dayanan bir değerlendirme sonucu, tartışmalı olan vakıanın gerçekleşmiş olduğu kanaatine varılır. Tecrübe kuralları, esasen ispat yükünün yer değiştirmesini sağlamaz. Sadece taraflardan ispat yükü üzerine düşen taraf, belli olan vakıayı ispat edecek ve hâkim de bundan bir sonuç çıkaracak, belirli olmayan husus ispat edilmiş sayılacaktır. Fiilî karineler, diğer karine türleriyle birlikte ispatın gerekli olmadığı hâller altında yer alır. Fiilî karine söz konusu ise, artık karine sonucu bakımından ispat yükü üzerinde olan tarafın bir ispat faaliyetinde bulunmasına gerek yoktur (HMK m. 190/2). Örneğin, bir kişinin oturduğu bina yıkıldığı ve enkaz altında kaldığı için öldüğü ileri sürülüyorsa, binanın yıkıldığıнын ve kişinin enkaz altında kaldığının ispat edilmesi ölüm olayının enkaz altında ezilme vakıasından kaynaklandığının ispatı için yeterlidir. Zira burada kişinin göçük altında kalması nedeniyle öldüğüne ilişkin bir fiilî karine vardır. Kişinin göçük altında kaldığı için değil, başka bir sağlık sorunu nedeniyle bina yıkılmadan önce öldüğü ileri sürülmüşse, ölümün sağlık sorunu nedeniyle binanın çökmesinden önce gerçekleştiğini bunu ileri süren tarafın ispat etmesi gerekir.⁵⁶

⁵⁶ Burada, söz konusu vakıadan lehine hak çıkaran taraf davalıdır (Atalay, Pekcanitez Usûl, s. 1697). Ölümün başka bir sebepten kaynaklandığını ispat yükü, bunu ileri süren davalıdadır (Umar/Yılmaz, s. 117). “[...] doğum ve ölümün, öncelikle nüfus sicilindeki kayıtlarla, nüfus siciline bir kayıt yoksa veya bulunan kaydın doğru olmadığı anlaşılırsa, her türlü delille kanıtlanabilmesi mümkündür [...]” (7. HD, 12.12.2012, 8242/9183 (Kazancı İçtihat Bankası)). “[...] Ölümün işçinin gördüğü iş sırasında yavaş yavaş zehirlenmesi suretiyle meydana geldiği asıl olmasına göre, bunun aksini iddia eden davalı işverenin iddiasını isbatla yükümlü olduğu ortadadır [...]” (10. HD 16.09.1975, 2547/4706 (İKİD 1975/178 s. 3799-3800)). “[...] Kusursuz sorumlulukta olduğu gibi kusur sorumluluğunda da illiyet bağı; mücbir sebep, zarar görenin ve üçüncü kişinin ağır kusuru nedenleriyle kesilebilir.

Emare yoluyla ispat ile ilk görünüş ispatı, dolaylı ispatın türleridir.⁵⁷ Emare ispatında uygulanacak hukuk kuralındaki koşul vakıaya yabancı komşu vakıaların ispatlanması yoluyla, hayat tecrübesi kuralına dayanılarak, hukukî sonuç bakımından önem taşıyan vakıalar ispatlanmış sayılır.⁵⁸ Emare ispatı bir dolaylı ispat olduğundan, komşu vakıaların ispatı ile asıl vakıalar hakkında hâkimde bir kanaat oluşturulmaya çalışılır. Taraflar, komşu vakıaların gerçekleştiğini ispat ederlerse, hâkim, bu vakıalara dayanarak, asıl ispatı gereken vakıanın da büyük ihtimalle gerçekleştiğine karar verebilir. Emare ispatında, komşu vakılardan, hayat tecrübesi ve mantık kuralları çerçevesinde somut vakıa hakkında bir sonuç çıkarılmaya çalışılır. Fiilî karine de temeli itibariyle bir emare ispatıdır. Ancak fiilî karine yoluyla ispatta, tek bir emare vakıayla sonuca ulaşılmaktadır. Oysa emare yoluyla ispatta asıl ispat edilmek istenen vakıaya komşu birden fazla vakıa ispat edilmek suretiyle ispata muhtaç koşul vakıa hakkında hâkimde bir kanaat uyandırılmaya çalışılır. Örneğin, sigortalı (S) deponunun iki zıt ucunda yer alan kimyasalların deprem anında hareket ederek birbirlerine çarpmak suretiyle karıştığını ve ortaya çıkan kimyasal reaksiyon sonucunda deponun yandığını ileri sürerek sigortadan tazminat talep etmiştir. Yapılan incelemede, sigortalının beyanlarına göre deponun iki zıt ucunda saklanan kimyasalların depremin etkisiyle orta noktada çarpışarak karışmalarının çok düşük bir ihtimal olduğu matematiksel olarak ortaya konmuş, ayrıca ortaya çıkan kimyasal reaksiyon dolayısıyla maddelerin yanma hızı incelendiğinde yangının deprem olduktan iki saat sonra başladığının daha muhtemel olduğu ve depoda depremden kaynaklı herhangi başka bir zarar bulunmadığı, kimyasalların içinde yer aldıkları varillerin yerde sürüklendiğine ilişkin zeminde bir iz bulunmadığı durumunda, sigortalının sigorta tazminatını almak için yangını depremden sonra kasten çıkardığı tüm bu komşu vakıaların ortaya konması sonucunda emare yoluyla ispat edilmiş sayılır.

Uygun illiyet bağının kesildiğinin ispatı halinde, işverenin sorumluluğuna gidilmesi mümkün değildir [...]” HGK, 20.03.2013 21-1121/386 (Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi)). Aynı yönde bkz. HGK, 11.10.2022, 21-15/1276 (Kazancı İçtihat Bankası).

⁵⁷ İlk görünüş ispatını kuvvetli emare ispatı olarak da tanımlamak mümkündür (Oğuz Atalay, “Emare İspatı”, *Manisa Barosu Dergisi*, S. 70, Y. 1999, s. 13).

⁵⁸ Pekcanitez/Atalay/Özekes, s. 363; Atalay, Pekcanitez Usûl, s. 1620; Atalay, Emare İspat, s. 10; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 489; Tanrıver, s. 852; Görgün/Börü/Kodakoğlu, s. 411; Topuz, s. 34; Ahmet Başözen, *Medenî Usûl Hukukunda İlk Görünüş İspatı*, Ankara 2010, s. 58.

İlk görünüş ispatı, Kara Avrupası hukuk sistemine daha çok Anglo-Amerikan hukuk sisteminin etkisiyle girmiş bir kavramdır.⁵⁹ İlk görünüş ispatının esası, nitelikli (kuvvetli) bir emare ispatına dayanmaktadır. İlk görünüş ispatında, emare ispatından farklı olarak, olayların tipik akışı, ilk bakışta belirli bir kanaat oluşmasına imkân tanımaktadır. Hâkim, genel hayat tecrübesi kurallarına, işin mutad cereyanına ve mantık kurallarına uygun olarak ve serbest takdir gereğince, somut olaydaki vakıayı ispat edilmiş olarak kabul eder. İlk görünüş ispatı, hayat tecrübelerine, özellikle de tipik hayat akışına göre, bir vakia iddiasının ancak öyle gerçekleşmiş olabileceğini ve ilk görüldüğü şeklinin kabulünü esas alır. İlk görünüş ispatı, tecrübe kurallarına dayandırılan tipik hayat olayının unsurlarının bulunmasından hareketle, somut olayda da aynı ispat sonucuna doğrudan ulaşılması gerektiği kabulüne dayanmaktadır. İlk görünüş ispatı, yüksek tecrübe kurallarının varlığını gerektirir. Örneğin, (X) mahâllesinde toplamda yüz binadan sadece beş tanesi meydana gelen depremde yıkılmıştır. Bu beş binanın tamamı müteahhit (M) tarafından inşa edilmiştir. Söz konusu mahâldelede başka bir zayıat yaşanmamıştır. Bu durumda yıkılan binalardan örnek alınmadığı için (örneğin, enkaz kaldırılmıştır) binaların imar mevzuatına uygun şekilde yapılıp yapılamadığı incelenememiş olsa bile, aynı zemin üzerindeki diğer hiçbir binada herhangi bir yıkılma ve zayıat söz konusu olmadığı hâlde (M)'nin yaptığı (A) apartmanının yıkılması ve ayrıca sadece (M) tarafından yapılan binaların yıkılması, binaların depreme dayanıklı olmadığı ve deprem mevzuatına uygun şekilde inşa edilmediği yönünde çok kuvvetli bir emare teşkil eder. Talepte bulunan davacı, mahâlledeki diğer binaların sağlam olduğunu, kendisinin oturduğu (A) apartmanının yıkıldığını ve ayrıca yine (M) tarafından yapılan diğer tüm binaların da yıkıldığını ortaya koyarak ilk görünüş ispatı yoluyla imar mevzuatına aykırılığı ispat edebilir.

Bu sebeple, davacı o vakıayı doğrudan ispat edemiyorsa yan, komşu vakıalarla, yani dolaylı ispat üzerinden ispat mümkündür. Şüphesiz bu dolaylı ispat faaliyetine karşı diğer tarafın da kendisi aksini ispat edebilir. Nitekim bu durum kanunda, karine ispatına karşı, diğer tarafın da aksini ispat faaliyetini gerçekleştirmesi mümkündür

⁵⁹ Başözen, s. 20 vd.; Umar, s. 585-586; Tanrıver, s. 853-854.

şeklinde düzenlenmiştir (HMK m. 190/2). Örneğin, yukarıda verilen farklı örneklerde davacı zarar görenlerin, davalı kamu kurumları, mühendis, müteahhit, denetim sorumlusu gibi kişilerin sorumluluğunu dolaylı ispatla ispat etmesi karşısında, davalıların da aslında binanın hem hukukî hem de teknik yönden gereklere uygun yapıldığını ispat etmeleri veya bina içinde kaçak yapılaşma olduğunu, ek yük bindirildiği, kolonların kesildiğini ispatıyla sorumluluktan kurtulmaları mümkündür.

4. Delil Türleri Bakımından Değerlendirme

İspatın konusunu tarafların üzerinde anlaşamadıkları ve uyuşmazlığın çözümünde etkili olabilecek çekişmeli vakıalar oluşturur ve bu vakıaların ispatı için delil gösterilir (HMK m. 187). Hukukumuzda kesin delillerle ispat, genel olarak hukukî işlemler hakkında kabul edilmemiştir (HMK m. 200 vd.). Hukukî işlem, bir kişinin hukuk düzeninin sınırları içinde hukukî sonuç doğurmaya, yani bir hakkı veya hukukî ilişkiyi kurmaya, değiştirmeye ya da ortadan kaldırmaya yönelmiş irade açıklamasıdır.⁶⁰ Hukukî işlemler dışında hukukî fiiller, keza kesin delille ispatın istisnalarına giren durumlar takdiri delillerle ispatlanabilir.⁶¹ Deprem gibi bir doğal afette ortaya çıkacak çoğu uyuşmazlıkta, sorumluluğun kaynağı çoğunlukla hukukî bir işlem değildir. Sorumluluk hukukî olaydan, hukukî fiilden, kanundan vb. kaynaklanmaktadır. Taraflar arasındaki hukukî ilişkilerin haksız fiil temelli olması kuvvetle muhtemeldir. Maddî hukuktan doğan koşul vakıalar, bu gibi durumlarda hukukî bir işleme dayalı değildir. Örneğin, haksız fiilde zarar görenin zararı, kusuru ve zararlar kusur arasındaki illiyet bağına ispat etmesi gerekir. Zarar ve kusurun senetle ispatı kural olarak mümkün değildir. Zira kusurlu bir davranış nedeniyle kişinin malvarlığında bir azalma meydana gelmesi veya pasiflerinin artması, fiilî bir durumdur. Aynı şekilde kusur, kişinin hukuk düzeni tarafından kınanan davranışı olarak tanımlandığından,⁶² fiilî bir durum söz konusudur.

⁶⁰ Fikret Eren, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 27. Bası, Ankara 2022, s. 166-167.

⁶¹ Atalay, Pekcanitez Usûl, s. 1737; Kuru/Aydın, El Kitabı, s. 648, 760; Tanrıver, s. 912, 940, 945-946; Çiftçi, 371, 786.

⁶² Eren, s. 653; M. Kemal Oğuzman/Turgut Öz, Borçlar Hukuku Genel Hükümler C. II, 16. Bası, İstanbul 2021, s. 58.

Bu noktada zarar ile kusur arasındaki illiyet bağı üzerinde de durulması gerekir. Yaşanan depremin büyüklüğünün ve şiddetinin beklenenin üzerinde olması veya istatistiksel olarak bakıldığında Gaziantep'te meydana gelen 7.7 büyüklüğündeki depremden dokuz saat sonra Kahramanmaraş'ta 7.6 büyüklüğündeki başka bir depremin meydana gelerek Richter ölçeğiyle 7 büyüklüğünün üzerinde iki ayrı depremin arka arkaya gerçekleşmesi ihtimalinin çok düşük olması da tek başına meydana gelen zarar ile kusur arasındaki illiyet bağını ortadan kaldırmak için yeterli değildir. Zira bu bölgelerin deprem kuşağında yer aldığı bilinen bir gerçektir. Tümüyle beklenmeyen ve umulmayan bir hâl olmayıp, aksine bu depremlerden kısa süre sayılacak zaman diliminden önce ilgili bilimsel çalışmalar yapılmış, hatta resmî raporlar ortaya çıkmıştır. Danıştay'ın hizmet kusuruna ilişkin içtihadında da ifade ettiği üzere depremin yanı sıra meydana gelen zararda ayrıca bir kusur da söz konusuysa, depremin mücbir sebep olarak fiil ile zarar arasındaki illiyet bağını kestiğinin peşinen kabulü mümkün değildir.⁶³

Taraflar arasında sözleşmesel bir ilişkisi söz konusu olduğu hâllerde de (örneğin, bir eser sözleşmesinin varlığı hâlinde) depremde zarar gören ya da yıkılan binanın sözleşmeye aykırı şekilde inşa edildiği ya da hasarlanmasına gizli bir ayıbın neden olduğu ileri sürüldüğünde, bu hususların kesin delille değil, takdiri delille ispat edilmesi mümkündür. Zira gizli ayıp veya sözleşmeye aykırılık birer fiilî duruma ilişkin vakıalar olduğundan, bunların senetle ispatı söz konusu olmaz.

Bu tür açılacak hukuk davalarında ispat çoğunlukla takdiri delillerle, her türlü delille olabilecek niteliktedir. Çünkü, burada senetle, kesin delille ispattan (HMK m. 199 vd.) daha çok, takdiri delille ispatın

⁶³ "Deprem kuşağında yer alan bölgede, deprem gerçeğinin bir veri alınması suretiyle yerleşmelerle ilgili alanların belirlenmesi, bu alanlardaki yapılaşmaya ilişkin kararların alınması, uygulanması ve denetlenmesiyle ilgili idari faaliyetlerin bütünündeki olumsuzluklardan oluşan idarenin "olumsuz eyleminin" bulunması durumunda, depremin mücbir sebep olarak değerlendirilerek zararlar illiyet bağını kestiğini kabule olanak bulunmamaktadır. Bu durumda, Mahkemece uğranıldığı ileri sürülen zararın oluşumunda idarenin hizmet kusuru bulunup bulunmadığının değerlendirilmesi sonucu bir karar verilmesi gerekirken depremin mücbir sebep kabul edilerek zararlar idari faaliyet arasındaki nedensellik bağının ortadan kalktığı gerekçesiyle davanın reddi yolundaki kararda isabet görülmemiştir." 11. D., 29.06.2007, 1353/6248 (Lexpera Hukuk Bilgi Sistemi).

şartları mevcuttur. O sebeple salt belgeye dayalı bir ispat sınırlaması söz konusu olmayacaktır. Delil olarak, tanık, keşif, özellikle bilirkişi yanında, kanunda açıkça belirtilmeyen deliller ve ses, görüntü kaydı, ilgili hususu ispata elverişli her türlü belge kullanılabilir. Meydana gelen can ve mal zararlarına ilişkin gerek hukukî işlem temelli, gerekse haksız fiil temelli davalarda söz konusu taşınmazda keşif yapılarak, mümkünse binadan (enkazdan) ve topraktan alınacak örneklerin inşaat ve jeoloji mühendisliği gibi ilgili alanlarda uzman bilirkişileri de içeren bilirkişi heyetine inceletirilerek, güvenlik kamerası, MOBESE görüntüleri gibi zararın meydana geldiği ana ait görüntü ve ses kayıtlarının diğer delillerle birlikte değerlendirilmesi sonucunda bir kanaate varılmalıdır.

Takdiri deliller koşulları ve hükümlerini Kanun'un tâyin etmediği deliller olduğundan, hâkim bu delillerle bağlı olmayıp, bunları serbestçe takdir eder.⁶⁴ Dolayısıyla somut uyuşmazlıkla yargılama içerisindeki delil durumu değerlendirilerek, ileri sürülen vakıalara ilişkin delil ikame yükünün hangi tarafta olduğu hâkim tarafından hassas bir şekilde tartılmalıdır.

SONUÇ

İnsan hayatı içerisinde gerçekleşen neredeyse her olayın aynı zamanda doğrudan veya dolaylı hukukî boyutu bulunmaktadır. İnsanın mutluluk anlarında olduğu gibi, en kötü anları da hukukta yansımalarını bulmaktadır. Bu olumsuzlukların kaynağı doğal olaylar, insan dışı faktörler, insanın işlem ve eylemleri ya da bunların tümü olabilir. Hukukta sorumluluğun kaynağı temelde ya bir olay ya bir fiil veya işlemdir. Bunların hukuk alanında sonuçları olunca, hukukî olay, hukukî fiil ve hukukî işlem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğal felâketler, doğal bir olay ve hukuka yansıyan yönüyle de bir hukukî olaydır. Doğal felâketler, örneğin deprem, su baskını bir sigorta sorunun kaynağı olabileceği gibi, buna bağlı, bununla birlikte insan eylem ve işlemleri de ayrıca sorumluluk kaynağı olabilecektir. Örneğin, depremin kendisi bir doğal olay olsa da hukukun esas aldığı normal, makul, orta zekâlı ve orta ahlâktaki bir insanın bu doğa ola-

⁶⁴ Atalay, Pekcanitez Usûl, s. 1737; Kuru/Aydın, El Kitabı, 649; Tanrıver, s. 911-912; Umar, 569, 611, 715; Çiftçi, 462.

yı ile ilişkisi, bu ortalama insan tipolojisinin bu durum karşısındaki durumu, davranışı onun da sorumluluğunu belirleyecektir. Örneğin, bir bina nasıl yapılması gerekiyorsa teknik ve hukukî çerçevesi belirlidir, buna uymayan, deprem karşısında yıkılan bina sebebiyle bunun sonuçlarına katlanacaktır; yine buna izin veren, denetleyen ya da bu binayı satan, kullanırken binaya zarar verenlerin de farklı sorumlulukları olacaktır. Sorumluluğun hukuk, ceza, idare hukuku gibi alanlarda farklı yansımaları söz konusudur. Şüphesiz her sorumluluğun bir uyuşmazlığa, her uyuşmazlığın bir yargılamaya dönüşmesi yüksek ihtimaldir. Bu uyuşmazlıkların kamusal yönü ve özel hukuk yönü olacaktır. Biz bu çalışmada uyuşmazlıkların özellikle medenî usûl hukuku alanında doğuracağı sorunları ve sorunlara yönelik yine usûl hukuku kapsamındaki çözümleri ortaya koymaya çalıştık.

Medenî usûl hukuku alanında farklı felâket durumlarına ilişkin bazı özel düzenlemeler gerekse de esasen çoğu yargılama sorununun yine medenî usûlün kendi kurum ve kuralları içinde çözümünü vardır. Bu çerçevede ulaştığımız temel sonuçları burada özetlemeye çalışırsak:

1. Öncelikle belirtmek gerekir ki somut olarak gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli deprem ve genel olarak da buna benzer felâketler birçok yönden temel haklarla bağlantılı sorunları içermektedir. Yaşam hakkı, mülkiyet hakkı, insan onuru gibi temel hak bağlantılı sorunlar yanında, konumuz bakımından da etkin hukukî koruma, adalete erişim ve adil yargılanma sorunları yönünden ciddi bir potansiyel mevcuttur. Bu durumlarda ve önümüzdeki dönemde somut olarak farklı açılardan bireysel başvuru sorunu da ortaya çıkacaktır.
2. Ortaya çıkacak uyuşmazlıklar ve yargılamalar bakımından yargılama ilkeleri gereği gibi uygulanır, yargı organizasyonu bu soruna uygun işler, yargılamayla ilgili gerekli tedbirler alınırsa bu sorunların aşılması daha kolay olacaktır. Bu noktada diğer yargılama ilkeleri yanında, özellikle sosyal usûl yaklaşımının dikkatle ele alınması ve farklı açılardan uygulanması hem sorunların çözümünü kolaylaştıracaktır hem de birçok açıdan gerekli ve zorunludur. Bu konuda gerekli düzenlemeler de mevcuttur. Örneğin, adlî yardım, ispat kolaylıkları, ispat hakkının sağladığı imkânlar, dava türleri çerçevesinde yararlanılacak başvuru yolları bu kapsamdadır.

3. Bu tür sorunların çözümünü kolaylaştırmak bakımından önceden hazırlıklı olunması ve nasıl davranılacağına bilinmesi yargı ve adalet mekanizması bakımından da önemlidir. Bu sebeple, daha önce de farklı şekillerde ısrarla üzerinde durduğumuz, konuyla ilgili kanun önerileri sunduğumuz üzere, fevkalade hallerde yargılamalar ve adli işlemlerin yürütülmesi bakımından çerçeve bir düzenleme yapılması uygun olacaktır. Bu tür felâket durumlarında, o olayın özelliklerine ilişkin ek düzenlemelerle birlikte uygulamaya konulacak bu çerçeve düzenleme, önceden nasıl davranılacağına bilinmesi ve hazırlık olunması bakımından önemli bir katkı sağlayacaktır. Aksi halde bu felâket hallerine ilişkin her olaya özgü geçici birtakım düzenlemeler yapılması, bir yandan sorun çözmeye çalışırken, diğer yandan da acele üretilen bu çözümler yetersiz kalmakta, hatta bazen öngörülemeyecek sorunlara yol açabilmektedir. Kahramanmaraş merkezli deprem için kabul edilen 120 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, hak kayıplarının önüne geçmek için maddî hukuk, yargılama hukuku ve takip hukukuna ilişkin süreleri, bu kapsamda takipleri ve takip işlemlerinin yapılmasını durdurmuştur. Bir yönüyle yararlı olan bu düzenleme kendi içinde bazı eksiklikler ve sorunları da barındırmaktadır. Soruna tam olarak çözüm üretememiştir, ayrıca zaten kısa süreli ve sonuca etkili olmayan çözümler getirmiştir.
4. Bu şekilde oluşan felâket durumlarından yargı organları da işlemez hale gelebilecektir. Bunun sonucu olarak mahkemelere ilişkin bazı görev ve yetki sorunlarıyla karşılaşılabilir. Böyle durumlarda, sonradan o olaya özgü yeni mahkemeler kurulması tartışması yapılsa da bu durum tabii hâkim ilkesine aykırı olacaktır. Ancak gerek HMK gerekse mahkeme teşkilâtına ilişkin düzenlemelerde hem geçici olarak yargılama organlarının oluşumu, hâkimlerin atanması hem de ortaya çıkacak iş yükünü karşılamaya yönelik yeterli düzenleme ve hukukî alt yapı mevcuttur. Bunların etkin ve doğru şekilde uygulanması halinde bu sorunlar kısa sürede çözülebilir. Burada uyuşmazlıkların çözümü bakımından arabuluculuk ve benzeri yöntemler akla gelebilse de bu uyuşmazlıkların ağırlıklı karakteri arabuluculuk kapsamı dışında kalmaktadır. Ayrıca son yıllarda sık sık yapıldığı üzere, bu tür durumları adeta arabuluculuk piyasası için bir fırsat olarak görmek adil ve ahlâkî değildir, başka sorunlara da kapı aralayacaktır.

5. Doğal afet ve felâket durumlarında bazı dava türlerinin ağırlık kazanması mümkündür ve bunların uygulanması hak aramayı, uyuşmazlıkların çözümünü kolaylaştıracaktır. Bu tür felâket durumları birçok kişiyi ilgilendirdiğinden, birçok kişinin zarar görmesi sonucunu doğurduğundan, bu kişilerin tek tek dava açması hem zor hem masraflı hem de farklı kararların çıkması ihtimali sebebiyle istenmeyen neticeleri olacaktır. Ayrıca iş yükünü artırıcı yönü bulunmaktadır. O sebeple HMK'da düzenlenen topluluk davasının uygulanması gündemde tutulmalı, kullanılmalı, şartları varsa bu davaların açılması güçleştirilmemeli, bilakis içtihat yoluyla önü açılmalıdır. Şüphesiz hukukumuzda bu davalar doğrudan bireysel zararlara yönelik olmayacaktır. Ancak, topluluk davalarında elde edilecek sonuçlar hem iş yükünü azaltacak hem de kişilerin açacakları tazminat davalarında yargılamayı kolaylaştırıp kısaltacaktır. Bu tür durumlarda birden fazla alacak ve tazminat kalemi ortaya çıkabilir. Bunların tümünün baştan tam olarak tespiti ve buna göre dava açılması mümkün olmayabilir. O sebeple, özellikle belirsiz alacak davasının birçok durumda gündeme gelmesi ve özel uygulaması karşımıza çıkacaktır. Yine tespit davası, kısmî dava, dava yığılması halleri de özellikle uygulama alanı bulacaktır. Bunların her birinin bu durumlara özgü uygulamaları söz konusu olacaktır.
6. Bu davalarda ve yargılamalarda ortaya çıkması muhtemel bir sorun da taraflar ve taraf kavramı ile ilgili sorunlardır. Davalarda ve taleplerde yığılma olduğu gibi, taraflarda da yığılma (yani dava arkadaşlığı) durumları tartışılacaktır. Yine müdahale ve ihbar kurumlarının uygulaması ortaya çıkacaktır. Bu noktada özellikle tarafların eksik ve yanlış gösterilmesi ihtimali karşısında, olayın özelliği de dikkate alınarak tarafta iradî değişiklik kurumunun doğru ve kanunun tanıdığı esneklik içinde uygulanması önemlidir.
7. Sosyal usûl uygulaması, adalete erişim ve adil yargılanmayla da bağlantı içinde adli yardım kurumunun bu durumlarda uygulama alanı artmaktadır. Çünkü, büyük bir can ve mal kaybına uğrayan insanların hak ararken yeterli imkâna sahip olamayacakları açıktır. Bu konuda bir yandan HMK'nun adli yardıma ilişkin hükümleri diğer yandan da 4539 sayılı Kanun hükümleri devreye

girecektir. Keza Avukatlık Kanunu'ndaki barolar üzerinden yürütülen adlî yardım kurumu da burada dikkate alınacaktır. Burada en önemli sorun, uygulamamızın adlî yardım konusundaki sınırlı anlayışının aşılması sorunudur. Olayın özelliği dikkate alınarak, deyim yerindeyse işi yokuşa sürmeden gerekli kolaylık sağlanmalıdır. Buna ilişkin hukukî zemin vardır. Keza adlî yardım esasen geçici bir muafiyet sağlamaktadır. Bu sebeple de, şayet hak arayanlar, sonunda haksız çıkarlarsa bu yargılama giderlerinin kendilerinden alınmaması yönündeki hükümler uygulanmalıdır.

8. Özellikle deprem gibi doğal felâket ve buna bağlı hukukî sorunlar kapsamında önemli bir konu da geçici hukukî koruma meselesidir. Hakların korunmasına yönelik ihtiyatî tedbirlerin ve diğer geçici hukukî korumaların gerektiği gibi ve zamanında alınması aciliyet taşıyan bir konudur. Bu tür durumlarda, geçici hukukî korumalar için aranan aciliyet, telafisi güç zarar, asıl hakkın şimdiden korunması şartları çoğunlukla gerçekleşmekte, somutlaşmaktadır. Ancak en önemli husus, ilerde açılacak davalar bakımından önem taşıyan delillerin kaybolmadan toplanması ve tespiti. O sebeple delil tespiti uygulaması özellikle önemli hale gelmektedir. Burada açılacak davalarda ileri sürülen vakıaların esasen her türlü delille ispatı mümkün olduğundan, elde edilebilecek her delil ve bu delillerin farklı şekillerde elde edilmesi nihaî olarak ilerde davalarda kullanılabilir. Şüphesiz en öncelikle normal delil tespiti yöntemiyle elde edilen deliller önemlidir. Ancak bu mümkün olmasa dahi, buralar aynı zamanda birer suç mahalli sayılacağından savcılıklar eliyle toplanan deliller, kamu kurumlarının ellerindeki bilgi ve belgeler, barolar ve avukatların Avukatlık Kanunu kapsamında elde ettikleri deliller, yine uzman görüşü kapsamında teknik ve hukukî raporların tümü, ilerde açılacak davalarda delil olarak kullanılabilir. Bu konuda mağdur olan ve zarar görenlerden çok, davalı tarafta yer alacak kurum ve kişilerin delil ikame yükünü taşıması sebebiyle, yargılamalar bu anlamda doğru yapılırsa dava açanların önemli hak kaybı da olmayacaktır. Çünkü, delil eksiklikleri çoğu durumda davacıların değil, davalıların aleyhine sonuç doğuracaktır.
9. Delil tespiti ile de bağlantı içinde bu tür davalarda ispat ve deliller özel bir duruma sahiptir. Öncelikle bu davaların niteliği gereği,

önemli ve ağırlıklı kısmı kesin delille değil, takdiri delille ispata elverişli davalardır; bu sebeple her türlü delille ispat mümkün olabilecek, delil sınırlamaları karşımıza çıkmayacaktır. Bu davalarda ispat ve delil hakkının doğru kullanımı önemlidir. Kişilerin ispat hakkını gereği gibi kullanmasına, ispatla ilgili kavramların doğru uygulanmasına önem verilmelidir. Örneğin, ispatı yükü, “müddei iddiasını ispatla mükelleftir” gibi medenî usûl hukukunda tam karşılığı olmayan gayrihukuki bir ispat yükü anlayışına dayandırılmamalıdır. Zira, medenî usûl hukukunda ispat yükü, bir vakıanın ispatsız kalması rizikosuna kimin katlanacağını belirler ve vakıayı kimin iddia ettiğinden çok, kimin o vakıanın sonucundan lehine hak çıkardığı ile ilgilenir. Bundan dolayı, ispat yükü her zaman dava açan zarar görenler üzerinde olmayacaktır. Her ne kadar dava açanlar, temel iddia ve somutlaştırma yükü altında olsalar da bazı konularda özellikle somutlaştırma yükü davalılar üzerinde olacaktır. Yine bu tür davalarda ispat yükünü davacının taşıdığı birçok durumda dahi, delil ikame yükü çoğunlukla davalılar üzerinde olacak, bu yük yerine getirilemediğinden de davalılar aleyhine karar verilebilecektir. Bu davalarda, ispat ölçüsü olarak her zaman tam ispat mümkün olmayabilir, bu durumlarda yaklaşık ispat üzerinden karar verilebilecektir. Yine olayın özelliği gereği, doğrudan ispat mümkün değilse, karine, emare, ilk görünüş ispatı gibi dolaylı ispat yöntemleri ve bunlara ilişkin kurallar işletilebilir.

10. Ortaya çıkan bu tür olağanüstü durumlardaki uyuşmazlıkların da yargılama hukuku içinde çaresi ve çözüm yolu, çıkış yolu vardır. Umuyoruz ki, yargıda da gereksiz işlemler, bilgisizlik, ilgisizlik, kapris, temel hukukî kurumların tahrip ve tahrifiyle bu sorunlar çıkmaza sokulmaz, bu deprem altında yargı da kalmaz. Umuyoruz ki, bu deprem, yargımızın da hukuk ve vicdan konusunda bir uyanışı olur. Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve usûl hükümlerinde buna yol vardır, imkân vardır, çare vardır. Yeter ki uygulansın, yeter ki istensin, yeter ki ehliyet, liyakat, hukuk ve adalet öncelensin. Yoksa, “*si a jure discedas vagus eris, et erunt omnia omnibüs incerta*” (hukuktan uzaklaşırsan yolunu şaşırırsın, bundan sonra herkes için her şey belirsiz hâle gelir). Bu hâle gelmesin, bütün çabamız budur!...

Kaynakça

Kitaplar

- Alangoya Yavuz, Medenî Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanması İlişkin İlkeler, İstanbul 1979.
- Aktepe Artık Sezin, Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılama Hakkı, Ankara 2014.
- Arslan Ramazan, Medenî Usul Hukukunda Dürüstlük Kuralı, Ankara 1989.
- Arslan Ramazan/Yılmaz Ejder/Taşpınar Ayvaz Sema/Hanağası Emel, Medenî Usul Hukuku, 7. Bası, Ankara 2021.
- Aslan Ali Çetin, Medenî Usûl Hukukunda Görev, İstanbul 2022.
- Atalay Oğuz, Medenî Usûl Hukukunda Menfî Vakıaların İspatı, İzmir 2001.
- Atalay Oğuz, Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku, 15. Bası, İstanbul 2017.
- Atalay Oğuz, Medenî Usûl Hukukunda Adli Yardım, Ankara 1986.
- Atalı Murat/Ermenek İbrahim/Erdoğan Ersin, Medenî Usûl Hukuku, 5. Bası, Ankara 2022.
- Atalı Murat/Ermenek İbrahim/Ünal Kaya Hilal, Yargı Örgütü, 5. Bası, Ankara 2022.
- Başar Mükerrerem Onur, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı, İstanbul 2011.
- Başözen Ahmet, Medenî Usûl Hukukunda İlk Görünüş İspatı, Ankara 2010.
- Baumbach Adolf/Lauterbach Wolfgang/Albers Jan/Hartmann Peter, Beck'scher Kurzkommentar - ZPO, 76. Aufl., München 2018.
- Berger Christian, ua., Stein/Jonas Kommentar zur Zivilprozessordnung Bd. IV, 22. Aufl., Tübingen 2008.
- Bork Reinhard/Roth Herbert, Stein/Jonas Kommentar zur Zivilprozessordnung Bd. I, 23. Aufl., Tübingen 2014.
- Çelik Abdullah, Bireysel Başvuru Kapsamında "Adli Yardım", Bireysel Başvuru İncelemeleri, Ankara 2013, s. 87-114.
- Çiftçi Pınar, Medenî Yargılama Hukukunda İspat Hakkı ve Sınırlamaları, Ankara 2018.
- Direnisa Efe, Medenî Yargılamada Ön İnceleme Aşaması, İstanbul 2021.
- Elyıldırım Hasan, Hukuk Yargılamasında Uzman Görüşü (Özel Bilirkişi), Ankara 2021.
- Erdönmez Güray, Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku, 15. Bası, İstanbul 2017.
- Eren Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 27. Bası, Ankara 2022.
- Görgün Şanal/Börü Levet/Kodakoğlu Mehmet, Medenî Usûl Hukuku, 11. Bası, Ankara 2022.
- İnceoğlu Sibel, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, 4. Bası, İstanbul 2013.
- Kern Christoph/Diehm Dirk, Berliner Kommentar ZPO, Berlin 2017.
- Kılınç Ayşe, Medenî Usûl Hukukunda Adli Yardım, Ankara 2013.

- Konuralp Haluk, *Medenî Usûl Hukukunda İspat Kurallarının Zorlanan Sınırları*, Ankara 2009.
- Kuru Baki, *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, 6. Bası, C. V, İstanbul 2001 (Şerh).
- Kuru Baki/Aydın Burak, *Medenî Usul Hukuku El Kitabı*, C. I, 2. Bası Ankara 2021.
- Kuru Baki/Aydın Burak, *Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı*, 7. Bası, Ankara 2022.
- Meriç Nedim, *Medenî Yargılama Hukukunda Tasarruf İlkesi*, Ankara 2011.
- Oğuzman M. Kemal/Öz Turgut, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler C. II*, 16. Bası, İstanbul 2021.
- Özekes Muhammet, *Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku*, 15. Bası, İstanbul 2017.
- Özekes Muhammet, *Medenî Usûl Hukukunda Hukukî Dinlenilme Hakkı*, Ankara 2003 (*Hukukî Dinlenilme Hakkı*).
- Pekcanitez Hakan, *Belirsiz Alacak Davası*, Ankara 2011.
- Pekcanitez Hakan, *Mukayeseli Hukukta Medenî Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikâyeti*, Makalelerim C. I, İstanbul 2016, s. 211-239.
- Pekcanitez Hakan, *Pekcanitez Medenî Usûl Hukuku C. I*, 15. Bası, İstanbul 2017 (*Pekcanitez Usûl C. I*).
- Pekcanitez Hakan, *Pekcanitez Medenî Usûl Hukuku C. II*, 15. Bası, İstanbul 2017 (*Pekcanitez Usûl C. II*).
- Pekcanitez Hakan/Atalay Oğuz/Özekes Muhammet, *Medenî Usûl Hukuku*, 10. Bası, İstanbul 2022.
- Prütting Hanns/Gehrlein Markus, *Zivilprozessordnung - Kommentar*, 12. Aufl., Hürth 2020.
- Simil Cemil, *Belirsiz Alacak Davası*, İstanbul 2013.
- Tahiroğlu Fatih, *Medenî Usûl Hukukunda Re'sen Araştırma İlkesi*, İstanbul 2021.
- Tanrıver Süha, *Medenî Usûl Hukuku*, C. I, 4. Bası, Ankara 2021.
- Taş Korkmaz Hülya, *Medenî Usûl Hukukunda İradî Taraf Değişikliği*, Ankara 2014.
- Taşpolat Tuğsavul Melis, *Kolektif Hukuki Yarar Çerçevesinde Topluluk Davaları*, İstanbul 2016.
- Topuz Gökçen, *Medeni Usul Hukukunda Karinelerle İspat*, Ankara 2012.
- Umar Bilge, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, 2. Bası, Ankara 2014.
- Umar Bilge/Yılmaz Ejder, *İsbat Yüğü*, 2. Bası, İstanbul 1980.
- Yardımcı Taner Emre, *Hukuk Yargılamasında Somutlaştırma Yüğü*, İstanbul 2017.
- Wieczorek Bernhard/Schütze Rolf A., *Zivilprozessordnung und Nebengesetze - Großkommentar Bd. I Teilbd. 2*, 4. Aufl., Berlin/München/Boston 2015.
- Zimmermann Walter, *Zivilprozessordnung*, 10. Aufl., Bonn 2016.

Makaleler

- Akbal Mehmet, "Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım", *TBB D*, C. 93, Y. 2011, s. 147-173.
- Akkan Mine, "Medenî Usûl Hukukunda Etkin Hukukî Koruma", *MİHDER*, C. 3, S. 6, Y. 2007, s. 29-68.

- Antalya Gökhan, "6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu madde 76 Düzenlemesi: 'Geçici Ödeme'", *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, C. 8, Y. 2013, Özel Sayı: Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan, C. I, s. 185-200.
- Atalay Oğuz, "Emare İspatı", *Manisa Barosu Dergisi*, S. 70, Y. 1999, s. 7-22.
- Atalı Murat/Erdoğan Ersin, "Covid-19 Salgını Sebebiyle Yapılan Düzenlemelerin Medenî Usûl Hukuku Alanına Yansımaları", *COVID-19 Salgınının Hukukî Boyutu*, 2. Bası, İstanbul 2021, s. 25-60.
- Badur Emel, "Geçici Ödemeler", *THD*, C. 11, S. 114, Y. 2016, s. 14-25.
- Kaplan Mikail Bora, "Medenî Usûl Hukukunda Bilirkişi Raporu ile Uzman Görüşü Arasındaki Çelişkinin Giderilmesi", *TAÜHFD*, C. 4, S. 2, Y. 2022, s. 561.
- Kılıçoğlu Ahmet M., "Haksız Fiilde Müteselsil Sorumluluk ve Geçici Ödemeler", Symposium anlässlich des 80. Jahrestages des Inkrafttretens des Türkischen Zivilgesetzbuch, Türk Medeni Kanunu'nun Yürürlüğe Girişinin 80. Yılı Münasebetiyle Düzenlenen Sempozyum, Ankara 2006, s. 163-182.
- Koçhisarlıoğlu Cengiz/Erişgin Özlem, "Yeni Türk Borçlar Kanunu Tasarısı'nda Haksız Fiiller", Prof. Dr. Rona Serozan'a Armağan, İstanbul 2011, s. 1243-1271.
- Kuru Baki, "Medenî Usul Hukukunda Dava Sebebi", *AD*, S. 4, Y. 1967, s. 239-268.
- Özekes Muhammet, "Covid-19 Salgını Sebebiyle Özel Hukuk Alanında Yapılan Düzenlemelerin Doğurduğu Sorunlar Üzerine Tespitler ve Öneriler", *COVID-19 Salgınının Hukukî Boyutu*, 2. Bası, İstanbul 2021, s. 3-12.
- Özekes Muhammet, "7226 sayılı Kanun'un (ve İİK m. 330'un) Açık Hükmü ile Açık Yargıtay Kararlarına Rağmen Adalet Bakanlığı İcra İşleri Daire Başkanlığının Maaş Kesintilerine İlişkin Görüşü Hukuka, Kanuna ve Yargıtay İçtihatlarına Açıkça Aykırıdır", <<https://blog.lexpera.com.tr/adalet-bakanligi-icra-isleri-daire-baskanliginin-maas-kesintilerine-iliskin-gorusu-hukuka-aykiridir>> (Erişim: 22.02.2023).
- Özekes Muhammet, "FSEK'de İspata İlişkin 76. maddenin İspat Hukuku Yönünden Değerlendirilmesi", *LFSHD*, S. 1, Y. 2005, s. 77-87.
- Özekes Muhammet/Seven Vural, "Fevkalâde Hâllerde Adalet Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Süreler Hakkında Kanun Önerisi", <<https://blog.lexpera.com.tr/fevkalade-hallerde-adalet-hizmetlerinin-yurutulmesi>> (Erişim: 22.02.2023)
- Özmumcu Seda, "Türk Hukukunda Yargıtay Kararları Işığında Re'sen Araştırma İlkesi", *SDÜHFD MİHBİR Özel Sayısı*, C. 4, S. 2, Y. 2014, s. 145-171.
- Pekcanitez Hakan, "Yargı Reformu Yapılmasını Gerektiren Nedenler", Makaleler C. I, İstanbul 2016, s. 195-210.
- Pekcanitez Hakan, "Medenî Yargıda Adil Yargılanma", Makaleler C. I, İstanbul 2016, s. 385-412.
- Sungurtekin Özkan, Meral, "Anayasanın Sosyal Hukuk Devleti İlkesi ve Medeni Yargılama Hukuku", *DEÜHFD*, C. 11, Özel Sayı, Y. 2010, s. 553-574.
- Tatlıdil Sıla, "Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Makul Sürede Yargılanma Hakkı- Sürenin Aşılması ve Sonuçları", *TBBD*, C. 32, S. 143, Y. 2019, s. 9-49.
- Tanrıver Süha, "Tabii Hâkim İlkesi ve Medenî Yargı", *TBBD*, C. 25, S. 104, Y. 2013, s. 11-35.